

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Katja Šušteršič

Doc. dr. Karmen Erjavec

TELEVIZIJSKA REPREZENTACIJA STEREOTIPOV

Diplomsko delo

Ljubljana, 2003

Zahvaljujem se mentorici doc. dr. Karmen Erjavec za strokovno pomoč, literaturo, dosegljivost na govorilnih urah in hitre odgovore po elektronski pošti.

Svoji družini in Miklavžu bi se rada zahvalila za spodbudo, potrpežljivost in razumevanje.

KAZALO	
1. UVOD	1
2. TELEVIZIJA KOT MNOŽIČNI MEDIJ	3
3. REPREZENTACIJA	5
3.1 TRIJE PRISTOPI K RAZUMEVANJU SISTEMA REPREZENTACIJ	7
3.2 MEDIJI IN REPREZENTACIJA HOMOSEKSUALNOSTI	9
4. DISKURZ	12
4.1 LASTNOSTI DISKURZA	13
4.2 DISKURZI O HOMOSEKSUALNOSTI V ZGODOVINI	15
4.2.1 HOMOSEKSUALNOST PRI GRKIH IN RIMLJANIH	16
4.2.2 KRŠČANSTVO IN HEBREJSKA KULTURA	17
4.2.3 SREDNJI VEK	18
4.2.4 18. STOLETJE	18
4.2.5 RAZSVETLJENSTVO	19
4.2.6 19. IN 20. STOLETJE	19
5. DEFINICIJA STEREOTIPOV	21
5.1 UPORABA STEREOTIPOV	23
5.2 SPREMINJANJE STEREOTIPOV	24
5.3 STEREOTIPI NA TELEVIZIJI	27
5.4 STEREOTIPI O HOMOSEKSUALCIH	29
5.4.1 STEREOTIPI O VZROKIH HOMOSEKSUALNOSTI	29
5.4.2 STEREOTIPI O LASTNOSTIH HOMOSEKSUALCEV	30
6. HOMOFOBIJA	33
6.1 VZROKI HOMOFOBIJE	35
6.2 HOMOFOBIJA V SLOVENIJI	36
7. KRITIČNA DISKURZIVNA ANALIZA	38
7.1 OSEM PRISTOPOV KRITIČNE DISKURZIVNE ANALIZE	39
8. LIK HOMOSEKSUALCA V SERIJI TV DOBER DAN	42
8.1 SPOLNOST	44
8.2 ODNOS S SODELAVCI	46
8.3 ODNOS Z DRUŽINO	48
8.4 POKLIC	51
8.5 ANALIZA BESEDIŠČA V EPIZODI LUKA VOJAK	53
8.5.1 ANALIZA BESEDIŠČA NA MIKRO RAVNI	54

8.5.2 ANALIZA BESEDIŠČA NA MAKRO RAVNI	55
9. APLIKACIJA OSMIH TOČK KRITIČNE DISKURZIVNE ANALIZE NA LIK HOMOSEKSUALCA V SERIJI TV DOBER DAN	57
10. PRIMERJAVA REPREZENTACIJ HOMOSEKSUALNOSTI MED SLOVENIJO IN VELIKO BRITANIJO	63
11. ZAKLJUČEK	69
12. LITERATURA	71

1. UVOD

V zadnjih nekaj letih se v medijih, predvsem pa na televiziji, vprašanje homoseksualnosti pogosteje omenja. Tako so bili homoseksualni liki reprezentirani v številnih situacijskih komedijah, kot so na primer Ellen, Roseanne, TV Dober dan in Pod eno streho, v informativnih oddajah, kot sta na primer Studio city in Preverjeno, ter v tabloidni oddaji Extra magazin. Pogostost televizijske reprezentacije homoseksualnosti je bila vzrok za diplomsko delo o tej temi.

Pričujoča diplomska naloga se ukvarja z vprašanjem, kako priljubljena in rekordno gledana serija TV Dober dan, ki je bila slovenskim gledalcem prvič predstavljena leta 1999 na komercialni POP TV, reprezentira lik homoseksualca.

Prvo poglavje, v katerem bomo spoznali televizijo kot množični medij, odgovarja na to vprašanje tako, da nam predstavi nekaj temeljnih značilnosti in prednosti televizije v primerjavi z ostalimi mediji. Televizijska produkcija je omejena na širše sprejete in uveljavljene oblike življenja in vrednostnega sistema, iz katerih črpa snov za produkcijo medijskih vsebin (Luthar, 1992). To so tako imenovane banalne, ustaljene in obrabljene ideje, ki so jih sprejeli vsi ljudje in ki so sredstvo za simbolno ohranjanje reda (Bourdieu, 2001). Vsebina se ne sme oddaljevati od splošnih, reprezentativnih družbenih vzorcev, saj bi gledalca le zmedla in v njem namesto ugodja zbudila negativne občutke (Luthar, 1992). Tako lahko pričakujemo, da bo homoseksualni lik reprezentiran tako, da ne bo odstopal od uveljavljenih vzorcev, ki jih imamo Slovenci o homoseksualcih, če avtorji serije TV Dober dan želijo, da bo serija gledana in da bo pri gledalcih vzbujala ugodje.

V naslednjem poglavju bomo spoznali pomembnost reprezentacij, ki povezujejo pomen in jezik s kulturo. Reprezentacije pomenijo takšno uporabo jezika, s katero smiselno reprezentiramo svet drugim ljudem. Da pomen doseže svoj namen, potrebujemo še iste konceptualne zemljevide, s katerimi stvari interpretiramo na podoben način (Hall, 1997). To pomeni, da so morali avtorji serije TV Dober dan predvideti, kakšne konceptualne zemljevide imajo njihovi gledalci, in v skladu s tem oblikovati lik homoseksualca, saj niso želeli, da bi ga gledalci interpretirali drugače, kot je bilo zamišljeno. Medijske reprezentacije homoseksualnosti so pomembne predvsem zato, ker večina ljudi nima osebne izkušnje z njimi in so zato mediji edini vir podatkov in informacij.

V poglavju o diskurzu bomo spoznali, da je diskurz uporaba jezika v določenem družbenem kontekstu. Vendar pa je dostop do družbeno relevantnih diskurzov pogojen s posameznikovo pozicijo v družbi. Tako lahko pričakujemo, da bodo diskurz o homoseksualnosti ustvarjali cerkev, država, medicinska stroka in mediji, ne pa homoseksualci sami, saj pripadajo manjšini, ki v družbi nima ne ugleda ne moči. Spoznali bomo, da je osnovna logika diskurza izključevanje, kar pomeni, da je moč govoriti le o tistem, kar se zdi samoumevno in naravno. V nadaljevanju bomo naredili zgodovinski pregled čez diskurze o homoseksualnosti in spoznali, kako so se ti spreminjali od popolne sprejemljivosti pri Grkih in Rimljanih prek greha in kazenskega preganjanja do duševne bolezni in politizacije na koncu dvajsetega stoletja.

Poglavje o stereotipih nam bo predstavilo nekaj najpomembnejših stereotipov o homoseksualcih, ki jih lahko razdelimo v dve skupini, in sicer na stereotipe, ki govorijo o vzrokih homoseksualnosti, in na stereotipe, ki predstavljajo lastnosti homoseksualne osebe. Spoznali bomo, da gre pri stereotipih za pripisovanje lastnosti posameznikom na podlagi njihove skupinske pripadnosti in da so najpogosteje stereotipno reprezentirani pripadniki manjšin (Nastran-Ule, 1997).

Stereotipno reprezentiranje homoseksualnosti in neosebna izkušnja z njimi pa lahko privede do homofobije, o čemer bo govorilo naše naslednje poglavje. Tako bomo spoznali širši družbeni kontekst, v katerem živijo homoseksualci, in področja, na katerih so v podrejenem položaju kot heteroseksualci.

Hipoteza, ki jo bomo skušali potrditi ali ovreči v naši diplomski nalogi, bo naslednja: televizija reprezentira manjšine, kamor uvrščamo tudi homoseksualce, na stereotipen način.

Pričujoča diplomska naloga se bo ukvarjala s televizijsko reprezentacijo moške in ne ženske homoseksualnosti in to le v televizijskem žanru situacijske komedije.

Hipotezo bomo skušali potrditi ali ovreči s pomočjo kritične diskurzivne analize, ki jo bomo aplicirali na eno epizodo (Luka vojak) serije TV Dober dan. Kritična diskurzivna analiza je metodologija v družboslovju, katere predmet raziskovanja je medijski tekst, medijski govor ali lingvistična družbena interakcija. Njena naloga je odkrivanje diskriminatornih praks v družbi.

2. TELEVIZIJA KOT MNOŽIČNI MEDIJ

V tem poglavju želim opozoriti na televizijo kot na množični medij, ki je zaradi svojih učinkov in razširjenosti na prvem mestu med množičnimi mediji. Učinki televizije so močni predvsem zaradi njenih dveh komponent, tj. vizualnosti in slušnosti, ter zaradi njene dostopnosti, saj jo ima tako rekoč že vsako gospodinjstvo. Ali kot pravi Pierre Bourdieu: »Televizija je izrazno sredstvo, s pomočjo katerega lahko, teoretično gledano, nagovorimo vse ljudi« (2001: 12). Pravi tudi, da fotografija ni nič brez legende, ki pove, kaj moramo v njej prebrati. Legende (besede) nas zelo pogosto pripravijo do tega, da vidimo vse mogoče stvari. Imenovati po Bourdieu (2001) pomeni pokazati, ustvariti, priklicati v stvarnost. Besede pa so po njegovem mnenju lahko uničujoče, še posebej, ko želimo z njimi pokazati na ljudi, ki so drugačni od nas (islam, islamski, islamističen, islamska ali islamistična ruta ...).

Televizija je množični medij, ki pritegne največjo množico ljudi na svetu in je v večini družin center družinskega in družabnega življenja. Vpliva na naše poglede, misli, znanje in vedenje.

Je družinski medij, saj se jo gleda, ignorira in proučuje doma. Odporna je na kakršenkoli poizkus uničenja (Silverstone, 1994). Če jo ugasnemo v afektu jeze, frustracije ali pa dolgočasje, je to ne uniči. Zanj je značilen stalni tok, stalna prisotnost (Williams v Silverstone, 1994: 15).

Serijalnost je ena od temeljnih značilnosti televizijskega toka. Na njej temelji celoten pretok enot, ki se vedno znova ponavljajo in generirajo v že videne, a kljub temu vedno nove vsebine. Gre za ponavljajoči se format in znani set rutin in zgodb, ki se z nizanjem stalno ponavljajo (Luthar, 1992).

Televizija dosega svojo učinkovitost tudi z eno izmed pomembnih funkcij in tehnik televizijskega zvoka, tj. studijsko občinstvo. S smehom in ploskanjem vidnega ali nevidnega občinstva se preračunljivo določa dele televizijskih slik, ki so dovolj spektakularni, da zahtevajo večjo pozornost gledalcev. Na tak način se proizvaja predvidljivost gledanega in v skladu s tem tudi predvidljivi gledalci s predvidljivimi zahtevami in interpretacijami. Gre za tipično značilnost televizijskega žanra, imenovano rutinizacija načinov proizvodnje, ki se utrjuje v določenih tipih programov. Te tipe prepoznavajo tako producentje kot gledalci, kar pomeni, da žanr predstavlja zvezo med producentom in občinstvom, saj oblikuje besedilni pomen in disciplinira interpretativno aktivnost občinstva in oblikovalcev programa. Žanrske

konvencije v gledalcu zbuja določena pričakovanja glede same vsebine programa, s tem pa ponavadi zakoličijo tudi meje njegove interpretacije (Luthar, 1992).

Televizija ima torej nadzorno vlogo, ki jo igra v odnosu do svojih gledalcev. Pomeni televizijskih besedil se zaradi tega nahajajo znotraj točno določenega ideološkega okvira. Je odlično sredstvo za simbolno ohranjanje reda zaradi lastniških deležev (Bourdieu, 2001).

Televizijska produkcija je v tem smislu omejena na širše sprejete in uveljavljene oblike življenja in vrednostnega sistema, iz katerih črpa snov za produkcijo medijskih vsebin. V določenem družbenem okolju so namreč točno določeni veljavni pomeni sveta, ki družbenemu delovanju dajejo potrebni okvir skupnega razumevanja in bivanja. V tem smislu gre za tako imenovano reprezentativno kulturo, ki obsega tista prepričanja, razumevanja, slike sveta, ideje in ideologije, ki vplivajo na družbeno delovanje in ki jih ljudje skupno aktivirajo in pasivno spoštujejo. Reprezentativna kultura je potemtakem legitimna in znana vsem, kar pomeni, da je njeno spoštovanje popolnoma samoumevno in sprejeto kot normalno (Luthar, 1992).

O istem govori tudi Bourdieu (2001), ki pravi, da televizija ponuja sprejete ideje. To so banalne, ustaljene in obrabljene ideje, ki so jih sprejeli vsi ljudje. Ko ljudje izrazimo sprejeto idejo, se nam ni treba spraševati, ali so pogoji za recepcijo izpolnjeni, ker je problem že rešen. Komunikacija se vzpostavi v trenutku, ker je v nekem smislu sploh ni.

Če se vsebina oddaljuje od splošnih, reprezentativnih družbenih vzorcev ali pa jih celo spodbija, je jasno, da bo takšna vsebina povprečnega gledalca zmedla in v njem namesto ugodja zbudila mešane, če ne celo negativne občutke. Posledica takšne reakcije gledalca je, da bo po hitrem postopku posegel po televizijskem daljincu in s pritiskom na tipko poiskal program, ki bo ustrezal njegovemu splošno sprejemljivemu svetu vrednot. V tem smislu je ugodje rezultat vzajemnega odnosa med samim besedilom in kulturnimi okoliščinami branja oziroma gledanja določenega besedila. Ugodje je tako vedno povezano z ideološkim nabojem okolja, v katerem gledalec živi in deluje (Luthar, 1992).

Televizija bo torej toliko bolj učinkovita in gledana, kolikor bolj bo reprezentirala identitete in podobe, ki so gledalcu poznane in se skladajo z njegovimi miselnimi koncepti. Pri oblikovanju identitet in podob odigrajo ključno vlogo reprezentacije, saj so bistveni sestavni del procesa oblikovanja in izmenjavanja pomenov med pripadniki določene kulture.

3. REPREZENTACIJA

V tem poglavju si bomo natančno ogledali, kako reprezentacija povezuje pomen in jezik s kulturo. Pri tem nam bodo pomagale različne teorije, oprli se bomo predvsem na reflektivni, intencionalni in konstruktivistični pristop. Skušali bomo odgovoriti na vprašanje, ali jezik enostavno reflektira pomen, ki sam po sebi obstaja v stvareh, dogodkih in ljudeh, ali pa z jezikom lahko izrazimo le tisto, kar nekdo (govorec, pisatelj, slikar ...) dejansko želi izraziti. Reprezentacija pomeni takšno uporabo jezika, s katero pomensko reprezentiramo svet drugim ljudem. Reprezentacija je ključna pri izmenjavi in produkciji pomena med pripadniki neke kulture, seveda pa je pri tem potrebno upoštevati, da je za uspešno komuniciranje potrebno imeti približno enake konceptualne zemljevide, s pomočjo katerih stvari tudi interpretiramo.

Reprezentacija po Hallu (1997) povezuje pomen in jezik s kulturo. Pomeni takšno uporabo jezika, s katero smiselno reprezentiramo svet drugim ljudem. Reprezentacija predstavlja pomemben del v procesu, v katerem se pomen ustvarja in izmenjava med pripadniki določene kulture. To pa vključuje uporabo jezika, znakov in podob, ki določeno stvar reprezentirajo.

Torej, reprezentacija je produkcija pomena prek jezika. Gre za nekakšen vezen člen med jezikom in našim miselnim konceptom, ki se lahko navezuje tako na materialni svet ali pa na namišljeni svet dogodkov, ljudi in predmetov (Hall, 1997).

Govorimo lahko o dveh sistemih reprezentacij, in sicer o mentalnih reprezentacijah in o jeziku. Mentalne reprezentacije predstavljajo sistem, prek katerega dogodke, ljudi in stvari povezujemo z našimi predstavami ali koncepti v glavi. Te naj bi oblikovali tako o materialnih stvareh in tudi o tistih, ki niso fizično prisotne in jih nikoli nismo videli, čutili, se jih dotaknili (pekel, hudič, angeli, morske deklice ipd.). Te podobe reprezentirajo zunanji in notranji svet ter nam omogočajo, da se v svojem govoru nanašamo, sklicujemo in kažemo nanje (Hall, 1997).

Koncepte organiziramo v sistem klasifikacij oziroma v smiselno oblikovane predale. Najpogosteje koncepte organiziramo na osnovi nasprotij, lahko pa tudi na osnovi zaporednosti, vzročnosti in podobnosti. Kot primer lahko navedemo ptice, ki jih ljudje pogosto primerjamo z letali in obratno (Hall, 1997).

Pomen je odvisen od relacij med stvarmi v svetu (ljudmi, predmeti, dogodki) in konceptualnimi zemljevidi, ki delujejo kot mentalne reprezentacije teh stvari. To pomeni, da so lahko konceptualni zemljevidi nekega človeka popolnoma drugačni od drugega, kar

posledično pomeni, da si interpretirata svet na popolnoma različen način. Ljudje lahko komuniciramo med seboj takrat, ko nosimo približno enake konceptualne zemljevide in interpretiramo svet na podoben način. To v grobem pomeni, da pripadamo isti kulturi. Pomen nekega predmeta v neki kulturi je lahko popolnoma drugačen v drugi. To je zato, ker se kulture, včasih celo radikalno, razlikujejo med seboj v svojih kodih, s katerimi določajo pomen stvari v svetu. Pri reprezentacijah je potrebno sprejeti določeno stopnjo kulturnega relativizma (Hall, 1997).

Vendar pa podobni konceptualni zemljevidi ne zadostujejo, saj potrebujemo še jezik. Potemtakem je jezik drugi sistem reprezentacij, ki je vključen v celoten proces konstrukcije pomena. Prek njih materializiramo naše mentalne reprezentacije (Hall, 1997).

Znaki so organizirani v jezik, obstoj skupnega jezika pa nam omogoča, da prevedemo naše misli v besede, glasove ali podobe. Njihova uporaba, to je jezik, pa nam omogoča izraziti pomene teh stvari in komunikacijo z drugimi ljudmi (Hall, 1997).

Za uspešno komunikacijo je, tako kot podoben konceptualni zemljevid, potreben tudi podoben način interpretacije znakov v jeziku. Vsak znak nosi določen pomen in potrebno ga je pravilno interpretirati, da je sporočilo uspešno poslano. Prvi sistem reprezentacij so mentalne reprezentacije, ki oblikujejo naše konceptualne zemljevide. V njih so zarisane mentalne podobe o svetu. Drugi sistem reprezentacij je jezik, ki povezuje naše zemljevide s sistemom znakov. Produkcija pomena v jeziku nastaja v povezavi med stvarmi v svetu, koncepti in znaki. Proces, ki povezuje te tri elemente, imenujemo reprezentacija (Hall, 1997).

Pomen ni niti v stvari sami niti v besedi. Ljudje smo tisti, ki določimo pomen tako močno, da se nam čez čas zdi naraven in neizbežen. Pomen se ustvarja prek sistema reprezentacij. Ustvarjen in določen je s kodom, ki vzpostavi korelacijo med našim konceptualnim sistemom in jezikom tako, da vedno, ko mislimo o drevesu, nam kod sporoči, naj uporabimo slovensko besedo drevo, angleško tree ali francosko arbre. Kodi določajo relacije med koncepti in znaki. Stabilizirajo pomen znotraj različnih jezikov in kultur. Otroci se pri učenju jezika naučijo sistema in konvencije reprezentacije, kode svojega jezika in kulture, kar jim omogoča, da funkcionirajo kot kulturno kompetentni osebk. Kode nezavedno internalizirajo, to pa pomeni, da izražajo določene koncepte in ideje prek svojega sistema reprezentacij (Hall, 1997).

Za Saussura (Hall, 1997: 31) pa je produkcija pomena odvisna od jezika. Jezik je sistem znakov. Zvoki, podobe, slike, fotografije funkcionirajo kot znaki znotraj jezika le, ko z njimi lahko izrazimo določene ideje. Da lahko izrazimo te ideje, morajo biti del sistema konvencij. Jezik vzpostavi arbitrarno povezavo med označevalcem in označencem. Zanj je znak nekaj

arbitrnega, zato ga ne moremo obravnavati izolirano, pač pa le kot del sistema. Ljudje ne moremo npr. vedeti, kaj je rdeča barva, če nam ta ni predstavljena v odnosu do drugih barv. Najpomembnejša značilnost znaka je, da je tisto, kar drugi ni. Rdeča je tisto, kar ni modra, rjava, rumena ...

Vendar pa se moramo zavedati, da ni dokončno določenega pomena, saj se družbene in lingvistične konvencije spreminjajo v času. Primer tega je angleška beseda »gay«, ki je nekdanj pomenila vesel, pester, lahkoživ, nemoralen in razuzdan, danes pa je te izraze povsem izpodrinil pomen, ki označuje homoseksualno osebo. Reprezentacije so podvržene spreminjanju in vedno novemu vzpostavljanju pomenov. Ljudje smo aktivno vključeni v produkcijo pomena prek interpretacije. To pomeni, da pomen, kot ga razume prejemnik, ni nikoli natančno tak, kot ga posreduje pošiljatelj, saj vmes vedno poseže interpretacija (Kuhar, 2002).

O tem govori tudi Saussure (Hall, 1997: 31), saj pravi, da relacija med označevalcem in označencem, ki je fiksirana s kulturnim kodom, ni trajna in nespremenljiva. Besede spreminjajo svoj pomen. Vzroki za spremembo naših konceptualnih zemljevidov so lahko zgodovinski ali kulturni. Zaradi tega je zelo pomembna interpretacija. Pomen mora biti »aktivno bran« oziroma interpretiran. Interpretacija je pomembna tako za tistega, ki pomen posreduje, kot za tistega, ki ga sprejema. Pomeni morajo biti pravilno interpretirani oziroma dekodirani s strani prejemnika.

V tem poglavju smo že večkrat omenili, da je reprezentacija konstrukcija pomena prek jezika. V nadaljevanju bomo s pomočjo refleksivnega, intencionalnega in konstruktivističnega pristopa skušali odgovoriti na vprašanje, kje je izvor pomena.

3.1 TRIJE PRISTOPI K RAZUMEVANJU SISTEMA REPREZENTACIJ

V grobem obstajajo trije pristopi, ki pojasnjujejo, kako deluje reprezentacija pomena prek jezika. To so refleksivni, intencionalni in konstruktivistični pristop (Hall, 1997).

Po refleksivnem pristopu naj bi bil pomen stvari vsebovan v predmetu, osebi, dogodku ali ideji v materialnem svetu. Jezik naj bi deloval kot ogledalo, ki odseva resnične pomene, ki že obstajajo v svetu. Refleksivni pristop uspe pojasniti ikonične znake, ki do določene mere posnemajo obliko ali strukturo stvari v materialnem svetu (npr. fotografija hiše odseva

dejansko podobo hiše). Obstajajo pa tudi številni zvoki, glasovi, besede, podobe, ki z materialnostjo stvari, dogodka ali osebe nimajo ničesar skupnega. Kombinacija znakov H, I, Š, A nima ničesar skupnega s hišo kot tako, vendar je med predmetom (hišo), našim konceptom hiše in zaporedjem štirih črk abecede vzpostavljen kod, ki tej kombinaciji da pomen oznake za hišo. Hišo bi lahko označili tudi z znaki O, B, L, E, K, A, če bi bila med zaporedjem teh znakov, predmetom in našim konceptualnim zemljevidom vzpostavljena povezava, ki bi reprezentirala predmet, v katerem lahko živimo (Hall, 1997).

Intencionalni pristop razumeva funkcijo jezika v terminih volje in namere. Poudarja govorčev namen, saj pravi, da jezik izraža samo tisto, kar govorec želi izraziti. Hall (1997) temu oporeka, saj pravi, da bi to pomenilo, da bi se lahko sporazumevali v povsem zasebnih jezikih, kjer bi bili pomeni besed arbitrarno določeni glede na govorca. Komunikacija je odvisna od skupnih lingvističnih konvencij ali skupnega sistema kod, kar pomeni, da se morata pomen, ki ga želimo prenesti, in sporočilo, ki ga sporočamo, podrediti pravilom jezika oziroma kodnemu sistemu.

Konstruktivistični pristop poudarja družbenost jezika. Pravi, da niti stvari same po sebi niti individualni uporabniki jezika ne morejo določati pomena v jeziku. Stvari same po sebi ne pomenijo nič. Ljudje smo tisti, ki konstruiramo pomen tako, da uporabljamo sistem reprezentacij, konceptov in znakov. Po konstruktivističnem pristopu ne smemo zamenjevati materialnega sveta, v katerem ljudje in stvari obstajajo, s simbolnimi praksami in procesi, prek katerih reprezentacije, pomeni in jezik delujejo. Konstruktivisti ne zanikajo obstoja materialnega sveta. Poudarjajo le, da ni materialni svet tisti, ki določa pomen, ampak jezikovni, ki ga uporabljamo za predstavitev naših konceptov. Pomen je družbeno konstruiran in ne obstaja zunaj časa in zgodovine, niti ne obstaja v predmetu, osebi ali dogodku. Nikoli ni dokončen, saj vedno ostaja odprt spremembam. Konstruktivisti trdijo, da so vsi znaki arbitrarni, kar pomeni, da med znakom in njegovim pomenom ne obstaja naravna povezava, pač pa jo vzpostavlja kod (Hall, 1997).

Za reprezentacijo homoseksualnosti je pomemben predvsem zadnji, konstruktivistični pristop, saj je njihovo predstavljanje bistveno družbeno reprezentirano. Na homoseksualne reprezentacije vplivajo tisti, ki imajo moč in ugled v družbi. Sem bi lahko uvrstili rimskokatoliško cerkev, medicinsko stroko, politične stranke, predvsem pa medije, zato se bomo v naslednjem poglavju osredotočili na slednje.

3.2 MEDIJI IN REPREZENTACIJA HOMOSEKSUALNOSTI

Reprezentacija običajno pomeni način medijskega ponovnega predstavljanja ali reprezentiranja določenega dogodka oziroma zgodbe. Medijske reprezentacije so pomembne za oblikovanje in legitimacijo identitet, saj se naša identiteta ter mnenje o drugih ljudeh (predvsem o tistih, s katerimi nimamo osebnih stikov) oblikujeta na osnovi diskurzov in reprezentacij, ki smo jim izpostavljeni. Mediji imajo možnost, da določene identitete vedno znova reprezentirajo, nekatere posameznike pa lahko celo izločajo ali jih naredijo za tuje ali celo ogrožajoče.

Današnje moderne družbe so kapitalistične družbe, katerim legitimno podlago daje moderno pravo, množični mediji pa so nosilci in vzdrževalci istega režima, saj reproducirajo politična, ekonomska in socialna razmerja. Niti pravo niti mediji niso med ljudi enakovredno porazdeljeni, saj prihaja do neenake porazdelitve komunikativne kompetence. Dominantna mnenja v družbi pa ustvarjajo elite politične in ekonomske moči. Za boljše razumevanje reprezentacije homoseksualnosti v zadnjih dveh desetletjih v Sloveniji je treba upoštevati politične in družbene spremembe nekdanjih socialističnih dežel. Slovenija spada med nove države vzhodne in srednje Evrope, kjer se je ob vzpostavljanju demokratične politike začel pojavljati problem tako znotraj dojemanja svobodnega komuniciranja kot okrog artikulacije javnosti ali same civilne družbe. Prevladovalo je mnenje, da je v novo strukturiranem javnem prostoru že zaobsežena vsa civilna družba in da novi red ne izključuje več nobenega kriterija, po katerem merimo stopnjo participativnosti v družbi. Nevidna civilna družba z različnimi izključenimi marginalnimi skupinami je še vedno obstajala, sestavljale pa so jo etnične manjšine, begunci, imigrantski delavci, ostareli, bolni, ženske, verske manjšine, mladinske subkulture, reveži, nezaposleni, brezdomci, bolni, hendikepirani, lezbijke in homoseksualci. S tem je nevidna in utišana civilna družba postala še dodatno marginalizirana (Velikonja, 1997). Reprezentacije lezbijk in gejev v slovenskih medijih ne odstopajo od modelov urejanja političnega in nasploh javnega prostora v postsocializmu. V osemdesetih letih spolitizirane seksualne ali spolne identitete vstopajo v medije devetdesetih let skozi dimenzijo »šika«, ne pa skozi raven artikulacije političnih in civilnih zahtev (Velikonja, 1997).

O dimenziji šika govori Laura Cottingham (Velikonja, 1997: 666-667), ki pravi, da je v devetdesetih letih prišlo do eksplozije lezbične prisotnosti v televizijskih komedijah in dramah, v popularni glasbi, v komercialnih revijah in celo znotraj okvirov akademskega

študija. Vendar pa Cottinghamova (Velikonja, 1997: 667) pravi, da vizibilnost in večina kulturne produkcije, ki kroži kot »lezbična«, nista pokazatelj lezbične kulturne moči, temveč reprodukcije heteroseksističnih in moško-avtoritarnih ideologij. Poudarja, da v medijih prihaja do produkcije povsem umetnega lezbištva (primer Madonne), pokaže na izginjanje lezbijk v sodobnih filmih in televizijskih serijah in na očitno heteroseksualizacijo lezbičnega izkustva (primer *Thelma in Louise in Fried green tomatoes*). S tem, ko mediji predstavljajo lezbijke kot (zaradi neodvisnosti od moških) nestabilne, navidezne, začasne in nerealne, vzdržujejo sedanjo stvarnost in moško nadvlado.

Medijska reprezentacija lezbijk (v devetdesetih letih) kot razvpitih, lepih, seksi in uspešnih želi ustvariti dualizem med podobo lezbijke iz sedemdesetih (možračasta, neseksualna, nemodna, politično angažirana) in podobo nove šik lezbijke devetdesetih, ki ne vključuje nikakršnega političnega pomena (O' Sullivan v Velikonja, 1997: 667).

»Iz večine medijskih obravnav lezbištva veje nekakšna težnja po ohranitvi sanjske podobe dveh nežnih dušic v sofisticiranem objemu, očiščenem vsega feminističnega in političnega« (Vesel v Velikonja, 1997: 668).

Kadarkoli pa se v medijih pojavijo reprezentacije gejev, je to navadno povezano z virusom hiv in aidsom. Primer so filmi *Longtime companion*, *Philadelphia* in *And the band played on* (Velikonja, 1997).

Ob pojavu novega komercialnega tiska v Sloveniji so skorajda vse revije uvrstile žensko ali moško homoseksualnost v prve udarne številke. Homoseksualnost je bila obravnavana kot nekaj senzacionalističnega, komentirana skozi psihološki pristop ali pa predstavljena skozi osebno homoseksualno zgodbo. Homoseksualnost je na tak način najpogosteje predstavljena v mesečnikih oziroma v revijah, ki so kombinirane skozi poljudne, tabloidne, modne in kreativne žanre, katerih skupni imperativ je sledenje trendom in obnavljanje okusa in so razkošnega dizajna in obilno reklamirane (Velikonja, 1997).

Delo je eden izmed redkih primerov kontinuirane medijske pozornosti do akcij gejevskega in lezbičnega gibanja v Sloveniji. Spremljalo in komentiralo je odpoved desete obletnice gejevskega in lezbičnega gibanja, ki naj bi se zgodilo na Ljubljanskem gradu maja 1994, izdatno obvešča o vsakoletnem decembrskem festivalu gejevskega in lezbičnega filma, pisalo je o »Posvetu o homoseksualnosti«, ki so ga leta 1995 pripravile Škucove sekcije Magnus in LL (Velikonja, 1997).

Ena najbolj priljubljenih tehnik reprezentiranja homoseksualnosti je prikazana kot nekakšen senzacionalistični sprehod v »zono somraka«, kjer se imena gejev in lezbijk navajajo le z začetnicami. Ponavadi se novinarji o relevantnejših plateh lezbične in gejevske kulture razpišejo na razvedrilnih straneh. Tipičen primer je tednik *Mladina*, ki je objave programskih tekstov, akcijskih izhodišč, obvestil in informacij aktivističnih skupin ter intenzivno seznanjanje javnosti o razvijanju gejevskega in lezbičnega gibanja v Sloveniji v osemdesetih letih zamenjal za opisovanje ali zgolj fotografiranje »vročih noči« v Roza disku K4 (Velikonja, 1997).

Za televizijsko reprezentacijo homoseksualnosti so značilni kratkotrajni skeči, ki niso v funkciji informiranja, ampak so namenjeni hitremu nizanju slik, podob, reprezentacij nekega spektakularnega sveta. Televizija se je v zadnjih letih ukvarjala predvsem s transvestitjo, ki jo lahko uvrstimo v serijo distanciranih pogledov na svobodo drugačnih, ki je lahko svoboda le, dokler sprošča ali čudi občinstvo (Velikonja, 1997).

Velikonja (1997) v članku Pragmatični zakon zaključuje, da niti eden izmed množičnih medijev ni v zadnjih letih ponudil zgodovinskega, družbenega ali političnega konteksta, znotraj katerega bi bilo možno uzreti homoseksualnost ali lezbične in gejevske skupnosti v njihovi kategorialni vmeščenosti, kontinuiteti, spremenljivosti in končno tudi sprejemljivosti.

Obstaja pet vrst medijskih reprezentacij homoseksualnosti:

- **stereotipizacija**: najpogostejše so modificirane izjave (Govori se, da so homoseksualci promiskuitetni.) in implicitno opredeljevanje (On je gej, ampak je čisto normalen.),
- **medikalizacija**: pomeni reduciranje homoseksualnosti na medicinski oziroma psihiatrični problem. V osemdesetih letih je šlo za izenačevanje homoseksualnosti z aidsom,
- **seksualizacija**: redukcija homoseksualnosti na seks in promiskuitetnost,
- **skrivnostnost**: homoseksualnost se dogaja v temnih in nevarnih prostorih, pogoste so fotografije homoseksualnosti brez obraza (črno-bele, samo silhueta na koncu predora),
- **normalizacija**: predstavljanje homoseksualca kot enega izmed nas. Na prvi pogled je pozitivno, vendar nastane problem: homoseksualci so toliko bolj družbeno sprejemljivi, kolikor bolj so v svoji podobi »heteroseksualni«. Toleranca še ne pomeni sprejetja (Kuhar, 2003a).

Homoseksualnost torej dobiva svoje mesto v medijih predvsem takrat, ko je reprezentirana kot nekaj senzacionalističnega in spektakularnega. Te reprezentacije ljudje sprejemajo, saj jim vzbujajo ugodje in jih zabavajo. Poleg tega pa so homoseksualci pogosto podvrženi stereotipizaciji, saj jih mediji prikazujejo kot homogeno družbeno skupino, ki je feminizirana, promiskuitetna in duševno motena, te njihove lastnosti pa naj bi se kazale v njihovem obnašanju, kretnjah, govorjenju in zunanjem videzu.

V tem poglavju sem predstavila nekaj temeljnih značilnosti medijskega reprezentiranja homoseksualnosti, ki bi jih v splošnem lahko označili za heteroseksistični diskurz o homoseksualnosti. Ker diskurz pomeni uporabo jezika v družbeni situaciji in ker bistveno vpliva na odnose v družbi, ga bomo v nadaljevanju podrobneje predstavili.

4. DISKURZ

Diskurz lahko v splošnem označimo kot uporabo jezika v določeni družbeni situaciji. Je družbeno konstitutiven, kar pomeni, da oblikuje situacije, znanja, družbene identitete in odnose med ljudmi ali skupinami, hkrati pa vse to oblikuje tudi njega. Zaradi te njegove moči imajo diskurzivne prakse pogosto ideološke posledice, kar pomeni, da lahko pomagajo pri reproduciranju neenakih odnosov moči v družbi (v našem primeru nadvlada heteroseksualcev nad homoseksualci). Vendar pa se je treba zavedati, da je diskurz v svoji naravi drseč, kar pomeni, da se pomeni stalno spreminjajo in niso nikdar dokončni. V nadaljevanju bomo podrobno spoznali, kaj diskurz pravzaprav je in kakšne so njegove lastnosti.

Diskurz je praktičen, družben in kulturni fenomen. Uporabniki jezika znotraj diskurza prevzemajo določene družbene vloge, sodelujejo znotraj družbene interakcije. To so ponavadi pogovori in ostale oblike dialoga. Interakcije se dogajajo znotraj različnih družbenih in kulturnih kontekstov, kot so na primer srečanja s prijatelji ali pa parlamentarne razprave. Diskurz je povezan z družbo prek akcije, konteksta, moči in ideologije (Van Dijk, 1997).

Pomeni konstrukcijo znanja o določeni temi ali praksi. Gre za verigo idej, podob in praks, ki vzpostavijo način komuniciranja o izbrani temi ter oblikujejo znanje in vedenje o njej (Hall, 1997).

Za Foucaulta (Hall, 1997: 44) je diskurz produkcija znanja preko jezika.

Poimenujemo ga lahko kot obliko družbene dejavnosti, ki se pojavlja tako v pisni kot govorni obliki. Odnos med diskurzom in dogodkom, ki ga diskurz opisuje, je dialektičen. To pomeni, da diskurzivni dogodek sooblikujejo situacija, institucija ali družbena struktura, v kateri se pojavi, hkrati pa diskurzivni dogodek povratno vpliva in preoblikuje tudi svoj družbeni okvir. Diskurz je družbeno konstituiran, poleg tega pa konstituira tudi situacije, objekte vedenja in družbene identitete odnosov med ljudmi in skupinami. Diskurz sodeluje pri vzdrževanju in reprodukciji družbenega statusa quo, po drugi strani pa prispeva k njegovi transformaciji (Fairclough, 1995).

Dostop do družbeno relevantnih diskurzov je pogojen s posameznikovo pozicijo v družbi. Ljudem, ki v družbenem razrednem sistemu niso privilegirani in jim manjka znanja, izobrazbe in poznavanje informacijskih mrež in kapitala, so dostopi do družbeno relevantnih diskurzov omejeni (Pecheux v Kuhar, 2002: 18).

Bell in Garrett (1998) še posebej opozarjata na medijski diskurz, saj pravita, da je pomemben zaradi naslednjih razlogov:

- mediji so bogat vir hitro dostopnih podatkov za raziskovanje in poučevanje,
- uporaba medijev vpliva na odnos do jezika in uporabo jezika znotraj govornih skupnosti,
- uporaba medijev nam lahko veliko pove o družbenih pomenih in stereotipih, ki se reproducirajo prek jezika in komuniciranja,
- mediji reflektirajo in vplivajo na oblikovanje kulture, politike in družbenega življenja.

4.1 LASTNOSTI DISKURZA

Za diskurz je značilno, da se vedno pojavlja v nekem družbenem kontekstu, situaciji ali instituciji, kot so na primer cerkev, politične stranke in mediji. Ponavadi osami oziroma izključuje vse tisto, kar odstopa od povprečja, je nespodobno in neizrekljivo. Diskurz ima moč zato pomembno vpliva na družbeno dogajanje.

Govorimo lahko o treh lastnostih diskurza, in sicer o njegovi družbenosti, funkciji izključevanja in o vsebovanju pomena.

a. Diskurz je družbeni diskurz

Vsak diskurz, pa naj gre za govor ali pisanje, je bistveno družben, saj je dialog njegov osnovni pogoj. Dialogi se med seboj razlikujejo glede na institucije in družbene prakse, znotraj katerih se pojavljajo in oblikujejo. Pomemben vpliv na razlikovanje med dialogi ima tudi pozicija tistega, ki govori/piše, oziroma tistega, ki posluša/bere. Diskurz so izjave, izrečene znotraj določenega družbenega konteksta. Družbeni kontekst te izjave determinira in si hkrati prek njih zagotavlja kontinuiranost svojega obstoja (Macdonnell v Kuhar, 2002: 18).

b. Osnovna logika diskurza je izključevanje

Diskurz se konstituira in organizira prek prakse izključevanja, kar pomeni tudi naturalizacijo izrečenega. Tisto, o čemer je moč govoriti, se zdi samoumevno in naravno, vendar je ta naravnost rezultat izključevanja tistega, kar je skorajda neizrekljivo (Macdonnell v Kuhar, 2002: 18).

Kuhar (2002) ilustrira diskurz kot prakso izključevanja z vprašanjem homoseksualnosti, predvsem v tistem vidiku, ki homoseksualnost razumeva kot mutasti greh. Diskurz normalnosti in diskurz spolnosti kot ekskluzivno reproduktivne prakse sta prispevala k temu, da je homoseksualnost pod diskurzivnim pritiskom spolzela v termine skrivnosti in sramu. Zaradi prakse izključevanja določenih znanj in vedenj je homoseksualnost še danes občutena kot nekaj neizrekljivega in nespodobnega. Takšna izkušnja homoseksualnosti je možna le zaradi izključevanja določenih drugačnih in drugih vedenj, znanj in razumevanj homoseksualnosti.

»Heteroseksualni diskurz ne obvladuje le načina spolnosti, temveč celotno vedenjsko držo in ima na lestvici socialnih dogovorov prednostno mesto. Diskurzivne praktike sovpadajo s konstrukcijo realnosti. O čemer se ne govori, piše, ve, misli, tega ni. V diskurzivnih obzorjih je dovoljena le tolikšna odklonskost, da so družbeno nevidni fenomeni – tisti, za katere v javnem govoru ni jasnega mesta in ki so izključeni iz registrov vsakdanjika – smatrani za slučajne, patološke, neregularne, nestabilne. Eno takšnih votlih mest je homoseksualnost« (Velikonja, 1995: 78).

c. Vse, kar ima pomen, je del diskurza

Diskurz niso preprosti skupki izjav in stavkov, pač pa diskurz sestavljajo tiste izjave, ki imajo pomen, moč in posledice znotraj družbenega konteksta. Pri tej lastnosti diskurza je zelo pomembna interpretacija, saj se pomen določenega teksta oblikuje prav v interakciji z njo. Problem diskurza je njegova drseča narava, saj se pomeni slik, tekstov, besed in dejanj stalno spreminjajo in niso nikdar absolutni (Macdonnell v Kuhar, 2002: 20).

V tem poglavju sem predstavila nekaj temeljnih lastnosti diskurza. Na homoseksualnost, ki je predmet naše analize, bi lahko aplicirali vse tri, saj prevladujoče mnenje o homoseksualnosti oblikujejo predvsem elite, ki imajo družbeno moč in ugled, kot so na primer politične stranke in rimskokatoliška cerkev. Njihove izjave in odnos do homoseksualnosti imajo in so imele tudi v preteklosti pomemben vpliv na percepcijo homoseksualnosti v družbi, saj je diskurz o homoseksualnosti potekal prek sprejemljivosti v rimsko-grškem obdobju do greha in duševne bolezni v kasnejših obdobjih. Poleg psihiatričnega in cerkvenega diskurza so obstajali tudi drugi diskurzi, vendar jima zaradi premajhne institucionalne moči niso uspeli konkurirati. Zato so bili homoseksualci izključeni iz družbenega življenja, cerkvene in psihiatrične diskurzivne prakse pa so postale nevprašljive, naravne in razumljive same po sebi.

4.2 DISKURZI O HOMOSEKSUALNOSTI V ZGODOVINI

Pri zgodovinskem obravnavanju homoseksualnosti lahko v osnovi ločimo tri diskurzivne formate: religioznega, družbeno-kriminalnega in psihiatričnega. Srednji vek je bil prepojen z razumevanjem homoseksualnosti kot greha proti naravi in bogu, kot pečanje s hudičem, v 18. stoletju se homoseksualnost prelevi v družbeni zločin, v 19. stoletju pa postane duševna bolezen, zato je bilo homoseksualce potrebno institucionalizirati in odstraniti iz družbe. Odnos do vprašanja homoseksualnosti je bil zdravi ali ubij. Vsi trije diskurzi so med seboj seveda zgodovinsko povezani. Tisto, kar je cerkev poimenovala greh, je civilno pravo označilo za kaznivo dejanje, psihiatrija pa za duševno bolezen (Kuhar, 2002).

»Če je razsvetljenstvo v začetku 19. stoletja še podpiralo dekriminizacijo homoseksualnosti, pa so se zakoni proti homoseksualnim dejanjem proti koncu stoletja zaostri, svojega opravičila niso več iskali v religiozni občutljivosti, temveč v populacijskih politikah, v škodi, ki naj bi jo »seksualne perverzije« povzročile narodovemu zdravju. Tako kot je predhodna

kriminaliziranja homoseksualnosti opravičevala cerkev, je to sedaj počela medicina, podobe bolezni, izprijenosti, degeneriranosti pa so bile izrisane kot protiutež nacionalnih simbolov o »možatosti« (Velikonja, 1999: 138).

4.2.1 HOMOSEKSUALNOST PRI GRKIH IN RIMLJANIH

Starogrška kultura je zlahka sprejemala menjave homoseksualnih in heteroseksualnih spolnih praks. Grki naj bi bili prepričani, da se vsak človek odziva na erotične dražljaje tako nasprotnega kot istega spola. Značilna je svobodna obravnava homoerotičnih tem v umetnosti, literaturi in filozofiji. Za starogrško obdobje je značilna ustaljena praksa erotično-filozofskega odnosa med odraslimi, svobodnimi moškimi - erasti in mladeniči - eromeni. Ta odnos je vključeval celo vrsto konvencionalnih, zakonsko in moralno neoporečnih, vedenjskih formul. Erast je javno slavil dečkovo lepoto, plemenito naravo in odlično vzgojo. Svojo ljubezen je izražal z darili, pogostimi obiski, vzgojo in odgovornostjo (Greif, 1995).

Eromen je to ponavadi vračal s spoštovanjem, občudovanjem erastove modrosti, sočutjem in naklonjenostjo. Proces zблиževanja med partnerjema se je stopnjeval od zasledovanja dečka, ki se je moral sprva izmikati in bežati, preko dvorjenja, vse do spolnega stika (Dover v Greif, 1995).

V starogrškem času je veljalo prepričanje, da svobodni moški pri spolnem aktu v nobenem primeru ne sme prevzeti pasivne vloge. Pasivni partner je lahko le mladenič, medtem ko odrasli moški prevzema izključno aktivno vlogo. Mladenič pri tovrstnem stiku ne sme uživati, temveč izkazuje naklonjenost in vrača usluge svojemu erastu. Spodnja starostna omejitev eromenov je bila dvanajst let, zgornja pa osemindvajset. Najbolj zaželeni so bili mladeniči med šestnajstim in osemnajstim letom. Danes bi tovrsten odnos označili za pedofilijo, vendar se je treba zavedati, da antična homoerotična razmerja niso nikdar bila razmerja med enakimi, ampak so bila v skladu s takrat veljavnim kodeksom moči. Starogrška družbeno-ideološka situacija ne ustreza današnjim etičnim kategorijam. Leta 146 p. n. š. je Grčija postala del rimskega imperija. Čeprav je Rim dobesedno prevzel večino grškega kulturnega izročila, se v primerjavi s predhodnim obdobjem v času rimskega imperija postopoma pojavijo nekatere očitne spremembe. Gre predvsem za viden upad, ne prakse, temveč teoretsko podprte družbeno-moralne legitimnosti homoerotike, kar je posledica začetnega razvoja novih ideoloških vrednot, ki so kasneje privedle do daljnosežnih zgodovinskih posledic (Greif, 1995).

Rimljani so nadaljevali grško tradicijo ljubezni do dečkov. To homoerotično ljubezen so imenovali »grška« ljubezen, čeprav so poznali tovrstno prakso Etruščanov in Galcev. Menili so, da spolnost z dečki ugodno in pomirjajoče deluje na duha, ker ne razburja duše, ampak blažilno vpliva na splošno počutje, medtem ko strast do ženske vodi v neznosno suženjstvo. Za Rimljane je homoseksualno razmerje veljalo za sramotno le v primeru moralne okužbe. Ta bi se realizirala takrat, ko bi se svobodni moški spustil v kakršenkoli pasivni odnos, saj je le seksualno aktivna vloga združljiva z nosilcem družbene moči, ugleda in kredibilnosti. V 1. in 2. stoletju n. š. (predvsem v medicini in filozofiji) pride do spremembe odnosa do homoseksualnosti, zlasti v obliki strožjih moralnih kategorij. Pride do povečevanja vrednosti zakonske zveze, ki naj bi bila naravna nujnost, povezana s potomstvom, in zmanjševanja moralne vrednosti ljubezni do dečkov. Medtem ko v praksi ni razlik med vrednotenjem ljubezni do ženske ali do dečkov, se v teoriji začne pojavljati svojevrsten dualizem, ki temelji na vprašanju užitka. Pride do vprašanja, ali je prijateljstvo združljivo z užitkom. Prevladovati začne prepričanje, da je prijateljstvo med odraslim, svobodnim moškim in mladeničem lahko enakovredno prijateljstvu med moškim in žensko, pri čemer je idealna ravno zakonska zveza. Ljubezen do dečkov skušajo prikazati kot nepopolno, saj ji manjka simetrična dejavnost ter vzajemnost užitka. Ljubezen do istega spola se je v prvih dveh stoletjih še vedno nemoteno izražala v umetnosti, poeziji, predvsem pa v praksi, izgubila pa je svojo filozofsko, teoretsko in moralno razsežnost. Poudarjati se začne prednosti spolne vzdržnosti in devištva. Tako skonstruiran moralno-ideološki koncept sam po sebi izključuje homoerotiko in jo potisne v polje protinaravnega (Greif, 1995).

4.2.2 KRŠČANSTVO IN HEBREJSKA KULTURA

Zgodnje krščanstvo je prevzelo dediščino hebrejskega odnosa do seksualnosti in že v rimskem času nakazalo strožja merila do homoseksualnosti. Okrog leta 200 je bila za homoseksualnost predvidena smrt s kamenjanjem, sklenitev zakonske zveze pa je bila religiozna dolžnost. Kasneje, leta 390, cesarska legislatura uzakoni smrtno kazen za analne spolne odnose (Kuhar, 2002).

Takrat je bil na oblasti Cesar Teodozij: »Vse osebe, ki imajo sramotno navado podvreči moško telo, hlinjajoč žensko vlogo, bolečini nenavadnega seksa (ker se kažejo kot enaki ženskam), naj jih maščevalni ogenj pred očmi ljudstva pokori za hudodelstvo te vrste« (Kuhar, 2002: 48).

Justinijan leta 538 od tistih, ki prakticirajo homoseksualno spolnost, zahteva kesanje za njihovo početje in trdi, da bo v nasprotnem primeru Bog kaznoval vso družbo. Na ta način so homoseksualci postali primeren grešni kozel za vsakršne težave v družbi (Kuhar, 2002).

Poudarjanje zakonske zveze v tem času po Heinemannovi (Kuhar, 2002: 49) izvira iz biblijskega poročila, ki pravi, da mož in žena postaneta eno meso, saj je žena ustvarjena iz moževega rebra. S tega vidika vidijo judovska, krščanska in mohamedanska vera homoseksualnost kot nekaj protinaravnega.

4.2.3 SREDNJI VEK

V tem času postane človeška seksualnost sveta in kot taka je omejena zgolj na seksualni izraz znotraj zakonske zveze, pa še to samo v obliki vaginalne penetracije v misijonarskem položaju. Vse preostale oblike seksualnega izraza postanejo v očeh cerkve smrtni greh. Cerkev je homoseksualnosti nasprotovala predvsem zato, ker je neproduktivna spolna oblika in kot taka zadovoljuje zgolj telesno strast in prinaša telesno zadovoljstvo. V 14. stoletju so homoseksualnost začeli povezovati tudi s herezijo, grešnim čarovništvom, demonizmom in oderuštvom. Homoseksualce so žive sežigali, podatki o procesu pa so bili sežgani skupaj s kršiteljem, saj sta bili cerkev in država prepričani, da je greh tako ostuden, da bi imenovanje tega greha onesnažilo tiste, ki poslušajo. Homoseksualci so bili krivi za mrtvorojence, impotenco in sterilnost (Kuhar, 2002).

4.2.4 18. STOLETJE

V drugi polovici 17. stoletja se na področju razumevanja in odnosa do seksualnosti začne velik preobrat, ki botruje homofobiji in bistveno zaznamuje percepcijo spolnosti v 20. stoletju. V tem času protestantizem ponovno obudi idejo o zadužitvi in prepovedi vsakršnih spolnih praks zunaj krščanske spolne zveze. Najbolj vplivni protestantski reformatorji, kot so Luther, Calvin in Zwingli, spolnost predstavljajo kot božji blagoslov, ne pa, kot je počela katoliška cerkev, pomanjkljivost človeške rase, ki spodbuja greh. Zavrnejo idejo, da je spolnost namenjena zgolj in izključno prokreaciji. Navkljub tem radikalnim spremembam na področju spolnosti protestanti prevzamejo krščanski odnos do homoseksualnosti. Homoseksualnost postane protidržavni element, ki ga je potrebno nadzirati in kaznovati. Vseeno pa se je člen v zakonih evropskih držav, ki je predvideval smrt zaradi homoseksualnosti, le redko uveljavljal. Z nekaj brutalnimi umori homoseksualcev in njihovim

javnim izpostavljanjem na sramotilnih odrih so med homoseksualno populacijo zasejali strah, hkrati pa so tudi definirali vzorec moškega vedenja, ki pravi, da pravi moški spolno ne občujejo z moškimi in se ne obnašajo kot ženske (Kuhar, 2002).

4.2.5 RAZSVETLJENSTVO

Razsvetljenje v znanstveno in filozofsko misel 18. stoletja prinese predstave o seksualnosti živih bitij, ki so osvobojeni bibličnih tekstov. V tem času je bil seks transformiran iz fizičnega v diskurzivno, v nekaj, kar je postalo predmet obravnave znanstvenih institucij. Vseeno pa razsvetljenje ni prestopilo meje, ki loči istospolno in raznospolno ljubezen, tako da je prva še vedno razumljena in obravnavana kot greh in prestop. Še vedno se poudarja prokreativna sila moškega semena in ideje o omejenih količinah tega semena (Kuhar, 2002).

Francoska revolucija smrtno kazen za spolne zločine prepove in uvede enakost pred zakonom. V zasebnosti dopušča vse vrste spolnih odnosov med odraslimi, ki vanje niso prisiljeni, ne glede na spol partnerjev. Zakon tako ni preprečeval določenih oblik spolne aktivnosti, še manj je poskušal spremeniti posameznikovo spolno usmerjenost. Vendar pa taka zakonska ureditev vseeno ni uspela spremeniti javnega mnenja, ki je, kar se tiče homoseksualnosti, še naprej ostalo sovražno. Homoseksualci, katerih dejanja so bila zdaj legalna, a obsojena s strani družbe, so še naprej skrivali svoje spolno življenje. Podobno zakonodajo sprejmejo v Belgiji, v nekaterih predelih Italije, v Španiji, na Portugalskem, Romuniji, Rusiji in v Južni Ameriki. Strogo zakonodajo (smrt za homoseksualnost) ohranijo v Nemčiji, Prusiji, Avstrijskem cesarstvu in v Skandinavskih državah (Kuhar, 2002).

4.2.6 19. IN 20. STOLETJE

V 19. stoletju postane homoseksualnost medicinska in psihološka nezadostnost oziroma duševna bolezen. Tako katoliška kot protestantska cerkev sta se strinjali s to razlago. Knjiga Krafft-Ebinga (Kuhar, 2002: 61), v kateri poudarja, da je vsako spolno občevanje, ki ni prokreativno, perverzno in nenaravno, postane osnova za precej neuspešno zdravljenje homoseksualnosti.

V tem času so pogoste, medijsko obravnavane, homoseksualne afere, ki še dodatno podkrepijo medicinske teze o perverznosti homoseksualcev. Zdravniki trdijo, da so homoseksualci pomehkuženi in čutijo potrebo po pasivni podreditvi. Homoseksualnost v 19. stoletju postane grešni kozel, odgovoren za padec rodnosti v tem času (Kuhar, 2002).

V 20. stoletju lahko govorimo o številnih protidiskurzih, ki pridobivajo na moči. Eden takih je tudi zastopnik utilitaristične etike Jeremy Bentham (Kuhar, 2002: 60). Seks definira kot katerokoli dejanje, ki ima za svoj objekt takojšnjo zadovoljitev seksualnega apetita. Seks je legitimna pot do užitkov. Nasprotuje obtožbam, da je homoseksualno početje nenaravno.

Podobno meni tudi Karl Heinrich Ulrich (Kuhar, 2002: 60), ki pravi, da so homoseksualni nagoni vrojeni in kot taki naravni. Magnus Hirschfeld (Kuhar, 2002: 60) javno agitira za pravice homoseksualcev in jih spodbuja, da naj se za njih tudi borijo.

Alfred Kinsey (Kuhar, 2002: 64) je na področju seksualnosti povzročil svojevrstno revolucijo, saj je z raziskavo leta 1948, v kateri je sodelovalo 12.000 prostovoljcev obeh spolov, ugotovil, da je vsaj 37 odstotkov moških v Ameriki v času od adolescence naprej imelo vsaj eno homoseksualno spolno izkušnjo do orgazma.

Jeseni leta 1970 v Londonu ustanovijo The Gay Liberation Front, ki je odgovor na ameriško gejevsko osvobodilno gibanje in na upor pred gostiščem Stonewall Inn leta 1969, ki pomeni prelomnico v zgodovini zatiranja homoseksualcev in začetek modernega gibanja za pravice in svoboščine lezbijk in gejev.

»Prišli smo izza stare homoseksualnosti. Minile so stare tragične zgodbe o patologiji, tako priljubljene pri zdravnikih in klinikah bližnje preteklosti. Novi »moderni geji in lezbijke« zahodnega sveta aktivno delujejo, da bi ustvarili nov družbeni red. Geji in lezbijke ustvarjajo svojo lastno literaturo, filozofijo in politiko; kreirajo nove načine skupnega življenja – z ljubimci, z otroki, s prijatelji in s heteroseksualnimi partnerji; gradijo nove skupnosti, identitete, seksualnosti, politike; kreativno odgovarjajo veliki zdravstveni krizi – s strastjo, skrbjo in ljubeznijo /.../ Če sprevidimo, koliko je bilo doseženega v tako kratkem času, obstajajo razlogi za optimizem« (Plummer, 1995: 38).

Diskurz o homoseksualnosti je torej potekal od homoerotične zveze med mladeničem in starejšim moškim, ki je bila enakovredna heteroseksualni zvezi, prek etiketiranja homoseksualnosti kot greha in dejanja, ki je v nasprotju z božjo voljo, do medicinskih in psihiatričnih reprezentacij homoseksualnosti, ki so značilne za sedemdeseta in osemdeseta leta prejšnjega stoletja. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja lahko govorimo o pretežni politizacija vprašanja homoseksualnosti v medijih.

5. DEFINICIJA STEREOTIPOV

Ljudje smo pogosto podvrženi uporabi stereotipov, saj zaradi modernega načina življenja in pomanjkanja časa pogosto nimamo možnosti, da bi vzpostavili pristen stik s posamezniki, ampak jih zaradi racionalne porabe časa raje stereotipiziramo oziroma pospravimo v določeno kognitivno shemo. Stereotipiziramo ponavadi pripadnike etničnih skupin, homoseksualce, ženske, stare ljudi. Skratka ljudi, s katerimi ponavadi nimamo individualne izkušnje, našo predstavo o njih pa nam pogosto ponujajo množični mediji.

Pri stereotipih gre za proces pripisovanja lastnosti posameznikom na podlagi njihove skupinske pripadnosti, ne pa na osnovi individualnih značilnosti in posebnosti. Če zaznavamo in ocenjujemo ljudi na osnovi njihove skupinske pripadnosti, jih tipično obravnavamo tako, da so bolj podobni članom svoje skupine in bolj različni od članov drugih skupin, kot so v resnici. Zaznavanje skupin je nujno pristransko in diskriminatorno. Nagnjeni smo k prepričanju, da je skupina, ki ji pripadamo, boljša kot tista, ki ji ne pripadamo (Nastran-Ule, 1997).

Lippmann (1956) je stereotipe označil kot selektivne, samoizpolnjujoče in etnocentrične sodbe, ki konstituirajo zelo parcialno (nepopolno in pristransko) in neustrezno reprezentacijo sveta.

Stereotipi ne reprezentirajo pravih ljudi, ampak so splošno razširjene ideje oziroma prepričanja o določenih družbenih skupinah. Stereotipe pogosto razumemo kot laži, katere bi morali preseči, da bi se lahko znebili predsodkov in se med seboj soočali kot enakopravni ljudje (Branston in Stafford, 1996).

»Stereotip je pravzaprav rezultat nujnosti, sklepanja na osnovi omejenih informacij in obenem potrebe, da poenostavimo kompleksnost pojavov in dogajanj v svetu ter se izognemo neskladnosti v zaznavah. Naloga stereotipov ni, da bi povsem ustrezali stvarnosti, temveč da poudarijo tipične in za nas pomembne poteze objektov« (Nastran-Ule, 1996: 156).

Pri stereotipih gre za proces kategorizacije, ki je nujno potrebna za osmislitev sveta. Ker smo vsi polni predsodkov, nam stereotipi v poplavi informacij, ki jih dobivamo vsako minuto, pomagajo, da se prebijamo iz ene situacije v drugo. Vsi imamo v naših glavah nekakšne mentalne sheme sveta, ki nas vodijo skozi te situacije. Zavedati pa se je treba, da te mentalne

sheme reprezentirajo le del resničnega sveta na točno določen način (Branston, Stafford, 1996).

Večino stvari ljudje najprej poimenujemo, šele nato vidimo. V poplavi informacij, ki prihajajo iz zunanjega sveta, izberemo tiste, katere je naša kultura že poimenovala za nas, zato stvari dojemamo na stereotipen način. O svetu smo poučeni še preden resnično vstopimo vanj. Veliko stvari si predstavljamo, preden jih zares izkusimo. Vse to močno vpliva na našo sposobnost dojetanja sveta okoli nas (Lippmann, 1956).

Glavna funkcija stereotipov je torej v zmanjševanju števila informacij, ki jih predelamo v svojem kognitivnem sistemu. S stereotipiziranjem žrtvujemo bogastvo informacij za posplošene predstave, ki nam naredijo svet pregleden. Gre za neke vrste kognitivno ekonomijo (Nastran-Ule, 1996).

Poglobljanje v podrobnosti stvari je popolnoma izčrpavajoče in zaradi nenehne zaposlenosti tudi nemogoče. V današnji moderni družbi ni časa za podrobno intimno spoznavanje vseh ljudi. Namesto tega opazimo neko lastnost, ki pripada točno določeni skupini, preostanek informacij pa zapolnimo s stereotipi, ki jih nosimo v naših glavah (Lippmann, 1956).

Branston in Stafford (1996) govorita o naslednjih značilnostih stereotipov:

- stereotipi vsebujejo tako kategorizacijo kot tudi oceno stereotipizirane skupine,
- ocena je največkrat negativna,
- stereotipizirana skupina nima sredstev, s katerimi bi lahko vplivala na takšne reprezentacije,
- stereotipi se spreminjajo v času.

Stereotipiziranje poudarja le nekaj preprostih človeških karakteristik. Te lastnosti so predstavljene, kot dane od narave. Razlikovati moramo med tipiziranjem in stereotipiziranjem. Brez uporabe tipov bi bilo zelo težko, če ne nemogoče, osmisliti svet. Svet osmišljamo tako, da kategoriziramo (glede na našo kulturo) ljudi, predmete in dogodke. Ljudje dekodiramo ravno ploskev na nogah, kamor postavljamo stvari, kot mizo. Tudi če nismo nikoli prej videli mize, ki je v prijateljevem stanovanju, vemo, da je to miza, saj imamo v naših glavah nek širok koncept oziroma kategorijo, kaj naj bi miza bila. V te koncepte potem uvrščamo stvari, ki jih zaznavamo in srečujemo. To pomeni, da posamično ali specifično razumemo glede na njegov tip. Tipiziranje je ključno pri ustvarjanju pomena. Stvari osmislimo tako, da jih uvrstimo v neke širše kategorije. Ljudi najprej kategoriziramo glede na vloge, ki jih prevzemajo v življenju (mati, oče, otrok, delavec, šef, upokojenec ...). Nato jim pripišemo skupinsko pripadnost (razred, spol, starost, narodnost, rasa, spolna

usmerjenost ...). Sledi kategorizacija glede na osebnostni tip (ali je oseba srečna, resna, depresivna ...). Naša spoznanja o osebi dobimo glede na informacije, ki so tipizirane. V splošnem, je tip vsaka enostavna, vidna in široko prepoznavna lastnost, ki je relativno odporna na spremembe in razvoj. Razlika med tipom in stereotipom je v tem, da se stereotip popolnoma osredotoči le na eno lastnost, zanemari vse ostale značilnosti neke osebe, to izbrano pa fiksira za zelo dolgo časa brez možnosti sprememb (Dyer v Hall, 1997: 257).

Stereotipiranje uporablja strategijo delitve. Loči normalno in sprejemljivo od nenormalnega in nesprejemljivega. Izloči vse, kar je drugačno. Stereotipi simbolično predstavljajo meje in izključijo vse, ki so drugačni in ne živijo po družbenih normah in vrednotah. Ohranjajo družbeni in simbolični red. Vzpostavijo simbolično mejo med normalnim in odklonskim, med normalnim in patološkim, med sprejemljivim in nesprejemljivim, med nami in njimi. Omogočajo druženje med nami, ki smo normalni, in pošiljajo v izgnanstvo tiste, ki se od nas razlikujejo. Karkoli je drugačno, je obravnavano kot onesnaženo, nevarno in tabu. Okoli drugačnega se zbirajo negativna čustva. Stereotipi se ponavadi pojavljajo tam, kjer so zelo jasno vidne neenakosti v razdelitvi moči. Moč je ponavadi usmerjena proti podrejeni ali izključeni skupini. En vidik takšne moči je etnocentrizem. Gre za razumevanje druge kulture s stališča lastne (Dyer v Hall, 1995: 258).

Stereotipi so torej neke vrste sodbe oziroma prepričanja o posameznikih kot pripadnikih določenih družbenih skupin. Ta prepričanja so ponavadi negativna in so posledica pomanjkanja časa za intimno spoznavanje ljudi. Pogosto se zgodi, da so nam stereotipi vcepljeni v naš miselni sistem že v času primarne socializacije. Posledica tega je, da smo seznanjeni s stereotipi, še preden dejansko dojemamo svet okrog nas. Vse to pa vpliva na našo uporabo stereotipov, o čemer bo govorilo naslednje poglavje.

5.1 UPORABA STEREOTIPOV

Ljudje uporabljamo stereotipe predvsem zaradi pomanjkanja osebne izkušnje s stereotipiziranimi posamezniki. Pri uporabi pogosto prevlada kognitivna ekonomija, ki posamezniku omogoča, da iz množice informacij izbere le nekatere, ki pa so ponavadi pristranske in stereotipne. Posameznike tako pogosto razvrščamo na podlagi njihove skupinske pripadnosti, ne pa na podlagi osebnostnih lastnosti.

Raziskave so pokazale, da posameznik, ki ima stereotipe, te tudi uporablja. Če je nekdo prepričan, da so homoseksualci feminizirani in promiskuitetni, potem jih bo tako tudi zaznaval in se v skladu s svojo zaznavo tudi obnašal. Stereotipi delujejo na oblikovanje vtisa o osebah, ki so objekt stereotipov (Nastran-Ule, 1996).

Stereotipi delujejo tako, da izluščimo neko zelo očitno lastnost, ki naj bi pripadala neki skupini, jo postavimo v središče opisa te skupine in predpostavimo, da imajo vsi člani te skupine to lastnost. Hkrati je ta lastnost posledica zgodovinskega procesa in vzrok za slab položaj skupine v družbi. Če tak opis vsebuje zrno resnice, se problem pojavi takrat, ko je tak stereotipiziran opis znova in znova posredovan prek različnih medijev, ki to karakteristiko vedno in vselej predstavljajo kot osrednjo resnico o stereotipizirani skupini (Branston, Stafford, 1996).

Tajfel (Nastran-Ule, 1996: 161) je identificiral pet osnovnih funkcij socialnih stereotipov:

- kognitivna funkcija stereotipov: stereotipi vplivajo na tipizacijo in poenostavljanje predstave o svetu;
- motivacijska funkcija stereotipov: stereotipi vplivajo na ohranjanje in reprezentiranje pomembnih socialnih vrednot;
- normativna funkcija stereotipov: stereotipi pomagajo ustvarjati in ohranjati skupinske norme prepričanja;
- razlagalna funkcija stereotipov: stereotipi predstavljajo sistem razlag socialnih dogodkov in skupinskih aktivnosti;
- razlikovalna funkcija stereotipov: ohranjanje pozitivne medskupinske razlike v korist lastne skupine.

Kljub temu da stereotipi ohranjajo socialne vrednote, skupinske norme in prepričanja ter vplivajo na poenostavljeno podobo o svetu, pa vseeno niso popolnoma odporni na spremembe. Spreminjajo se skupaj z družbo, z medskupinskimi srečanji in pozitivnimi reprezentacijami stereotipiziranih skupin v medijih.

5.2 SPREMINJANJE STEREOTIPOV

Stereotipi so zelo odporni na spremembe, vendar se ob določenih pogojih, kot so pozitivne reprezentacije v medijih, spremenjen socialni kontekst in srečanja posameznikov določenih

skupin, lahko spremenijo. V tem poglavju bomo obravnavali, kdaj in kako prihaja do teh sprememb.

»Če so medskupinski odnosi stabilni, skoraj ne prihaja do sprememb stereotipov. Če stereotipi odražajo ali reflektirajo medskupinske odnose, potem je tudi težko pričakovati, da bo prišlo do sprememb vsebine stereotipov, če ostajajo odnosi nespremenjeni« (Nastran-Ule, 1996: 160).

Seveda pa stereotipi niso vedno le rigidne, nespremenljive in toge sodbe. Stereotipi se spreminjajo in variirajo glede na socialni kontekst. Odražajo realnost na skupinski ravni in so tudi občutljivi na spremembe na skupinski, ne pa na individualni ravni.

Do pomembnih sprememb stereotipov prihaja takrat, ko pride do realnih sprememb v medskupinskih odnosih. Do sprememb stereotipov lahko pride tudi zaradi pozitivnih medosebnih odnosov med člani različnih skupin. To raziskovalci imenujejo hipoteza stika. Nekateri raziskave so pokazale, da je po srečanjih s pripadniki različnih skupin prišlo samo do omejene redukcije stereotipov. Zmanjšali so se stereotipi o konkretnih članih, ki so prišli v medsebojni stik, medtem ko so stereotipi o skupini kot celoti ostali nedotaknjeni. Do večjih sprememb stereotipov pride šele, če so člani drugih skupin reprezentativni člani oz. če so informacije ob stiku dramatično različne od stereotipov (Nastran-Ule, 1996).

Do sprememb stereotipov lahko pride takrat, ko se na televiziji prikazujejo pozitivne podobe manjšin. Primeri so prikazovanje tople in srečne črnske družine, skupno igranje otrok različnih ras in reprezentacije neodvisnih žensk. Opozoriti pa je treba na nastajanje novih stereotipov. Če je včasih prevladoval stereotip ženske kot pasivne in poslušne žene in gospodinje, lahko danes v medijih zasledimo stereotip super ženske. Ženska je odlična žena in skrbna mati, ki povezuje družino z bleščečo kariero (Erjavec, Volčič, 1995).

Branston in Stafford (1996) v svoji knjigi opisujeta vzroke za spreminjanje stereotipa o ženskah kot slabih voznicah:

- več žensk se je zaposlilo in posledično začelo uporabljati avto kot prevozno sredstvo do dela;
- aktivno lobiranje proti ponižujočim reprezentacijam žensk v medijih;
- zavarovalnice so začele zaračunavati ženskam manjše zavarovalniške premije, saj menijo, da so manj rizične povzročiteljice prometne nesreče;
- ženske so postale potencialni kupci avtov.

Hall v svoji knjigi *Representations* (1997) govori predvsem o rasnih stereotipih, ki so značilni za Združene države Amerike. Črnci so bili v medijih prikazani kot revni, otročji, spoštljivi, ustrežljivi, nejunaki, ljudje, ki niso ne slavni ne glamurozni in katerim so denarne in seksualne nagrade nedostopne. Kot primer lahko navedemo temnopoltega igralca Sidneya Poitierja, kateremu je bil dovoljen vstop v igralsko smetano pod pogojem, da prevzame norme, videz in obnašanje belcev. Poitier je igral vloge, ki so bile drastično drugačne od stereotipa črncev. Bil je inteligenčen in izobražen, govoril je pravilno angleščino, oblačil se je konzervativno in znal se je obnašati pri mizi. Za množično belo občinstvo je bil Sidney Poitier črncem po njihovih normah. Njegovi liki so bili vodljivi in podvrženi vplivom, na seksualnem področju pa neseksualni in skoraj sterilni (Hall, 1997).

V šestdesetih in sedemdesetih letih je prišlo do spreminjanja tovrstnih stereotipov, kar je posledica politike antirasizma in družbenih gibanj. Hall (1997) obravnava tri take spremembe. Filma, kot sta *Sweet Sweetback in Shaft*, sta le dva izmed serije filmov, ki so začeli spreminjati stereotipizirane reprezentacije črncev v medijih. Prvič so črnci dobili glavno vlogo v najbolj gledanih žanrih, kot sta kriminalka in akcijski film. Ravno zato, ker črnci niso nikdar dobivali glavnih vlog, so bili predstavljeni kot čudni, drugačni in odklonski. Črnsko občinstvo je bilo nad filmoma navdušeno, saj so bili črnci prikazani glamurozno in herojsko, pa tudi slabo. Belo občinstvo je filma sprejelo zaradi vsebovanja vseh elementov popularnega kinematografskega žanra (Hall, 1997).

Z izginjanjem enih stereotipov, lahko nastanejo novi. Tako nastajajo stereotipne reprezentacije o črncih, ki so materialistični, ukazovalni do belcev, posebej kriminal in nasilje, se drogirajo in menjavajo spolne partnerje (Hall, 1997).

Drugi način spreminjanja rasnih stereotipov je poizkus zamenjave negativnih reprezentacij črncev, ki dominirajo popularno kulturo, s pozitivnimi reprezentacijami črnškega načina življenja in njihove kulture. To strategijo bi lahko poimenovali čaščenje drugačnosti. Spreobrača binarno opozicijo, privilegira manj pomembne, včasih prebira negativno na pozitiven način kot na primer stavek »Črno je lepo« (Hall, 1997). Ustvariti skuša pozitivno identifikacijo tistega, kar je bilo izločeno. Ta pristop skuša pokazati, da razlike obstajajo in da jih je treba spoštovati. Tako se pojavljajo fotografije, na katerih črnski očetje skrbijo za otroke, ženske pa se politično udejstvujejo.

Tretji pristop sam sebe pozicionira znotraj kompleksnosti in ambivalence reprezentacije in jo skuša spremeniti od znotraj. Bolj se ukvarja s samo obliko oziroma formo rasne reprezentacije

kot pa z uvajanjem novega koncepta ali podobe. Ukvarja se s spreminjajočim, vedno drsečim pomenom, pri čemer se zaveda, da zaradi teh lastnosti končno fiksiranje pomena ni možno.

Ta pristop uporabi telo črnega človeka kot osrednje orodje reprezentacije in s tem poizkuša, da bi stereotip deloval sam proti sebi. Namerno izpostavlja spolne in seksualne definicije rasne drugačnosti. Tako nastajajo fotografije, kjer je velikost spolnega uda še stopnjevana (Hall, 1997).

V tem poglavju smo ugotovili, da so mediji, predvsem televizija, eden izmed pomembnejših vidikov pri spreminjanju stereotipov. Že v drugem poglavju sem napisala, da televizija ponuja sprejete, ustaljene in obrabljene ideje, katere so sprejeli vsi ljudje. Med te ideje lahko uvrstimo tudi stereotipe, zato bomo v naslednjem poglavju podrobneje obravnavali tiste stereotipe, ki se pojavljajo na televiziji.

5.3 STEREOTIPI NA TELEVIZIJI

Na televiziji so pogosto stereotipizirane različne etnične skupine, ženske, starejši ljudje in homoseksualci. Televizija za mnoge predstavlja edini vir informacij, ki jih dobijo o ljudeh, ki so drugačni od njih in s katerimi nimajo osebnega stika. Ljudje si pogosto oblikujejo svoja stališča na podlagi izkušenj, ki so jih pridobili ob gledanju televizije. Liki na televiziji so prikazani stereotipno, saj jih tako gledalci hitro prepoznajo in postavijo v pravi predalček.

Zaradi tehnologije televizijske produkcije se pogosto ne moremo odpovedati stereotipom. Zaradi malo časa, ki je na razpolago, mora biti celotna televizijska vsebina pripravljena po določenih formulah. Liki, ki nastopajo v četrt in polurnih oddajah, morajo biti prikazani drastično stereotipno, če želimo, da jih ljudje prepoznavajo. Ljudje se zaradi naglice in zmešnjave, ki ju doživljamo v modernem življenju, pogosto zatekamo h klišejem in neradi spreminjamo vnaprej vcepljene ideje (Adorno v Casty, 1968: 64).

Množični mediji vse prepogosto prikazujejo ksenofobične in rasistične reprezentacije, čeprav so se javno zaobljubili k idealom multietnične in multikulturne družbe. Na področju reprezentacij je bilo v zadnjem času le malo sprememb. Kadarkoli odpremo revijo ali knjigo, prižgemo televizijo, si ogledujemo fotografije, posnete na javnih mestih, vedno zasledimo podobe temnopoltega prebivalstva tako, da te ohranjajo premoč in nadvlado belcev (Cottle, 2000).

V zadnjih desetletjih je bilo v Veliki Britaniji in Združenih državah Amerike narejenih kar nekaj raziskav, ki so proučevale medijsko reprezentacijo etničnih manjšin. Ugotovile so, da so etnične manjšine v zabavnih žanrih stereotipizirane, v informativnih pa so predstavljene negativno, pogosto so zanemarjene tudi strukturalne neenakosti (Cottle, 2000).

Medijske reprezentacije rase so produkt družbenih in diskurzivnih procesov, posredovanih prek ustaljenih kulturnih vzorcev. Te reprezentacije niso končne in prav gotovo niso odporne na spremembe (Cottle, 2000).

V medijih prihaja do novega pojava, ki ga lahko poimenujemo novi rasizem, ki hoče biti demokratičen in spoštljiv. Njegova glavna lastnost je ta, da zanika, da je sploh rasizem. Pravi rasizem, ki vključuje suženjstvo, segregacijo, apartheid in sistematično diskriminacijo, naj bi podpirala le skrajna desnica. Manjšine v novem rasizmu niso biološko inferiorne, temveč le drugačne. Imajo drugačno kulturo, ki pa je medijsko največkrat prikazana kot pomanjkljivost. Tako mediji postavljajo v ospredje matere samohranilke, zlorabo drog, pomanjkanje vrednot in odvisnost od socialne pomoči. Novi rasizem je po svoji naravi simboličen in potuhnjen, zato so njegove oblike pogosto diskurzivne. Izražene in utrjene so prek tekstov in govora. Pojavljajo se v vsakodnevnih pogovorih, intervjujih za službo, zakonih, parlamentarnih debatah, politični propagandi, šolskih knjigah, filmih, televizijskih programih in novicah. Te oblike se pojavljajo kot »nedolžni« govor, daleč stran od nasilja in segregacije, ki ju je izvajal »stari« rasizem. Kljub temu pa je novi rasizem ravno tako uspešen v marginaliziranju in izključevanju manjšin. Včasih je še bolj boleč, saj ga njegovi uporabniki predstavljajo kot normalnega, naravnega in zdravorazumskega. Gre za obliko etnične hegemonije, ki temelji na navidezno legitimnih ideologijah in družbenih odnosih, ki so jih prevzeli člani dominantne večinske skupine. Taka vrsta nadzora večine nad oblikami javnega diskurza, politiko in družbenim vedenjem naredi kakršnokoli upiranje manjšine skoraj nemogoče (Van Dijk v Cottle, 2000: 34-38).

Stereotipi so neizogiben del reprezentacij množičnih medijev. Holivudska filmska industrija je na primer nastala iz zgodnje filmske industrije, ki je bila usmerjena na nepismeno, multietnično ameriško občinstvo, zato se je hitro naučila komunicirati prek hitro prepoznavnih vizualnih stereotipov. Kostumi so pogosto predstavljali določen stereotip: dober kavboj je nosil bel klobuk, matere so bile vedno oblečene v preprosta oblačila, Mehičani so bili neobriti z brki (Branston, Stafford, 1996).

Vprašanji homoseksualnosti in homoseksualnih likov se v zadnjih letih pogosteje pojavljata v medijih. Žal pa homoseksualnost pogosto najde svoje mesto le v situacijskih komedijah (v Sloveniji TV Dober dan in Pod eno streho) ter v lahkotnih žanrih, rumenem tisku in senzacionalističnih novicah. Reprezentacije homoseksualcev so največkrat stereotipne, saj so homoseksualci predstavljeni kot homogena družbena skupina, ki se vedno in povsod obnaša enako. V naslednjem poglavju bomo podrobneje predstavili stereotipe o vzrokih in lastnostih homoseksualcev.

5.4 STEREOTIPI O HOMOSEKSUALCIH

Homoseksualci so kot predstavniki manjšine v družbi pogosto predstavljeni stereotipno. To je pogosta posledica neinformiranja in neosebne izkušnje ljudi s tistimi, ki so drugačni od njih. Tako pogosto slišimo, da so homoseksualci feminizirani, promiskuitetni, preveč čustveni in duševno bolni. Stereotipi se pojavljajo tako v medijskih reprezentacijah kot v vsakdanjem govoru.

Stereotipi o homoseksualnosti so neke vrste prežitek oziroma preostanek nekdanj uveljavljenih, že zastarelih, ovrženih znanstvenih teorij in predstav, ki so ponavadi deležne določene mere popačenja. Ti stereotipi se pozneje transformirajo v kompleksno celoto oziroma v družbi sprejeto razlago pojma homoseksualnost (Zornik, Mirović, 1996).

Pri stereotipih o homoseksualcih lahko govorimo o dveh vrstah stereotipov, in sicer prvi govorijo o vzrokih homoseksualnosti, drugi pa o značilnostih homoseksualnih oseb.

5.4.1 STEREOTIPI O VZROKIH HOMOSEKSUALNOSTI

Stereotipi o vzrokih homoseksualnosti skušajo pojasniti, kaj je tisto, kar naredi neko osebo homoseksualno. Vzroke se pogosto pripisuje nefunkcionalni družini, porušenemu kemičnemu ravnotežju hormonov in v poudarjeni moškosti ali ženskosti. Številne znanstvene raziskave niso mogle potrditi niti enega od stereotipnih vzrokov za nastanek homoseksualnosti.

I. Vzrok homoseksualnosti so težave, ki jih imajo otroci v odnosu s starši: dominantna mati ali hladen in odtujen oče. Zornik in Mirovićeva (1996) pravita, da študije o odnosu homoseksualnih oseb s starši, ki so jih v zadnjih dveh desetletjih opravili ameriški sociologi v sodelovanju s predstavniki drugih znanstvenih panog,

niso našle niti enega starševskega faktorja, ki bi lahko pojasnil razvoj homoseksualnih nagnjenj.

- II. Vzrok za homoseksualnost je v strahu ali sovraštvu do predstavnikov nasprotnega spola.** Že omenjene raziskave so ugotovile ravno nasprotno, in sicer da se večina lezbijk in gejev dobro razume s predstavniki drugega spola (Zornik, Mirović, 1996).
- III. Vzrok homoseksualnosti pri ženskah je v njihovi poudarjeni moškosti, pri moških pa v njihovi poudarjeni ženskosti.** Zornik in Mirovićeva (1996) poudarjata, da je ta stereotip močno povezan z razširjenim stereotipom o pomehkuženih gejijih in možačastih lezbijkah. Stopnja moškosti variira tako med heteroseksualnimi kot homoseksualnimi moškimi in ženskami.
- IV. Vzrok homoseksualnosti je v porušenem kemičnem ravnotežju hormonov.** Ta teorija je biološka verzija prej omenjenega stereotipa. Biološki faktorji naj bi povzročali, da so lezbijke preveč moške ali premalo ženstvene, geji pa preveč ženstveni in premalo moški. To in druge vzroke (ali je homoseksualnost zapisana v genih in s tem dedna) so raziskave ovrgle (Zornik, Mirović, 1996).

Poleg stereotipov o vzrokih homoseksualnosti v medijih in tudi v čisto običajnih diskurzih, kot so na primer intervjuji za službo, pogovor med prijatelji, sestanki, okrogle mize in podobno, lahko zasledimo tudi stereotipe o lastnostih homoseksualcev. Ti se ponavadi osredotočajo na obnašanje, govorjenje, promiskuitetnost in zunanji videz homoseksualcev.

5.4.2 STEREOTIPI O LASTNOSTIH HOMOSEKSUALCEV

Stereotipi o lastnostih homoseksualcev skušajo predstaviti značilnosti homoseksualne osebe na splošno, potem pa te lastnosti pripisati vsaki homoseksualni osebi na svetu. Zavedati se je treba, da so homoseksualci heterogena skupina, ki se ne obnaša vedno in povsod enako in katere obnašanje ne moremo razložiti globalno in v vedno istih pogojih. Prevladujejo stereotipi o feminizirani zunanosti, promiskuiteti, duševnem zdravju in podobno.

- I. Homoseksualci so poženščeni, lezbijke so možače oziroma geji hočejo postati ženske, lezbijke pa moški.** Tu gre za prevzemanje spolnih vlog in za delitev dela. Ta stereotip temelji na stereotipni delitvi opravil na tipična moška in tipična ženska dela.

Tu nastopa tudi stereotipna predstava o delitvi spolnih vlog na aktivne (moške) in pasivne (ženske) (Zornik, Mirović, 1996).

- II. Homoseksualci sovražijo ženske, lezbijke pa sovražijo moške.** To prepričanje je osnova stereotipu o strahu ali sovraštvu do predstavnikov drugega spola, ki naj bi bil vzrok homoseksualnosti (Zornik, Mirović, 1996).
- III. AIDS je izključno bolezen homoseksualcev.** To mišljenje je posledica dejstva, da so aids odkrili najprej med homoseksualci in da je tudi med znanstveniki še nekaj let po odkritju prevladovalo mnenje, da se lahko z virusom HIV, ki povzroča aids, okužijo zgolj homoseksualci. To mnenje se je tako močno zakoreninilo v javnosti, da veliko ljudi še vedno misli, da se lahko z virusom HIV okužijo le homoseksualci in pripadniki drugih t. i. rizičnih skupin (Zornik, Mirović, 1996).
- IV. Homoseksualci in lezbijke so hormonsko in duševno moteni ljudje.** Ta trditev izhaja iz že omenjene biološke teorije o porušenem kemičnem ravnovesju hormonov in iz predpostavke, da so homoseksualne osebe duševno oziroma čustveno motene in torej potrebne zdravljenja. Homoseksualnost je bila pri WHO (Svetovna zdravstvena organizacija) vse do leta 1992 na seznamu duševnih bolezni (Zornik, Mirović, 1996).
- V. Homoseksualci in lezbijke so nesrečni in depresivni ljudje, bolj občutljivi, nervozni, emocionalno labilni in dovzetnejši za socialne bolezni, kot je na primer paranoja.** Zornik in Mirovičeva (1996) pravita, da je bilo iz njunih intervjujev, ki sta jih opravila s homoseksualnimi osebami, razvidno, da se številni od njih ne obremenjujejo ne z družbeno represijo ne s svojo spolno usmerjenostjo.
- VI. Homoseksualne in lezbične zveze so prehodne oblike in po čustveni in erotični plati niso enakovredne heteroseksualni zvezi.** Kratkotrajnost je v večini primerov posledica tega, da homoseksualne zveze niso zakonsko določene (homoseksualci se ne morejo poročati med seboj) in tako med njimi ni nobenih zakonskih obveznosti in pričakovanj ter socialne prisile (Zornik, Mirović, 1996).
- VII. Vsi homoseksualci so promiskuitetni.** Ta trditev morda temelji na tem, da nekateri homoseksualni ljudje (zlasti moški) zadovoljujejo svoje spolne potrebe zgolj z občasnimi, enkratnimi spolnimi odnosi. Homoseksualna zveza prinaša določen coming-out (angleški izraz, ki pomeni razkritje svoje istospolne usmerjenosti določenemu krogu ljudi), kar je za večino gejev še vedno precej drzna poteza (Zornik, Mirović, 1996).

- VIII. Homoseksualnost ni zelo razširjena.** Kinseyeva teorija trdi, da homoseksualci sestavljajo približno 5% celotne populacije (po tej teoriji torej v Sloveniji živi 100.000 homoseksualno usmerjenih oseb (Zornik, Mirović, 1996).
- IX. Homoseksualnost je nenaravna, amoralna in grešna.** Ta predstava izhaja iz prevladujoče katoliške morale. Cerkev je homoseksualnost opredelila kot »mutasti greh« (Zornik, Mirović, 1996).
- X. Homoseksualci nadlegujejo otroke in jih pogosto spolno zlorabljujejo.** Erotično nagnjenje odraslih moških do dečkov imenujemo pederastija. Ta izraz se je razširil na vse homoseksualne odnose in dobil bolj žaljiv pomen v besedi peder. Posledica tega je, da ljudje več ne ločijo med pederastijo in homoseksualnostjo. Spolna zloraba otrok pa se ne pojavlja nič bolj kakor med heteroseksualno populacijo (Zornik, Mirović, 1996).
- XI. Homoseksualci in lezbijke niso dobri starši, ker vpeljujejo otroke v svoj način življenja; ko bodo otroci odrasli bodo sami postali homoseksualni.**
- XII. Največ homoseksualcev naj bi bilo med umetniki, predvsem plesalci, baletniki in igralci.** Ta stereotip najbolj ponazarja citat Cammilee Paglia: »Prišli so iz običajnih domov srednjega razreda, vendar so imeli okus, drugačnost in stil - občutek za lepoto, za katerega verjamem, da je prirojen in gotovo povezan z umetniškim genom. Moški so gledali filme, televizijo, umetnost, opero in modo na nov način - umetelen, zanesenjaški in briljantno domiseln. In združili so seks s kulturo: bili so opolzki, razuzdani in pustolovski« (1995: 108).

Obstajale naj bi tudi določene zunanje manifestacije, po katerih naj bi geje prepoznali:

- nosijo uhan v desnem ušesu, barvasto spodnje perilo (rdeče ali zeleno), zlasti pa rdeče nogavice;
- cigareto držijo v levi roki, kar naj bi bilo feminilno;
- bolj skrbijo za svoje telo in zunanji videz (uporaba parfumov, urejenost, elegantnost, skrb za zdravo telo);
- poslušajo klasično glasbo ali glasbo z veliko emocionalnega naboja (disko glasba velja za specifično gej);
- so dobri plesalci;
- imajo značilno feminilne poteze (slaba poraščenost telesa, visok glas, mladostni videz, feminilne kretnje, opravljanje »ženskih del«);
- so emocionalni in melanholični (Zornik, Mirović, 1996).

Takšno stereotipno reprezentiranje homoseksualnosti ima v družbi lahko resnične posledice, kar se kaže predvsem v homofobiji. Reprezentiranje homoseksualcev kot ogrožujočo skupino spolnih perverznejšev, ki prenaša bolezni, ni sposobna skrbeti za otroke, ogroža narod in spodjeda družbeno moralo, ima za geje in lezbijke realne posledice predvsem v odzivih javnosti. Ta odziv je praviloma homofobičen. Homoseksualne osebe so stigmatizirane na delovnem mestu, ne morejo sklepati zakonskih zvez in posvojiti otrok.

6. HOMOFOBIIJA

Homofobija v grobem pomeni strah pred homoseksualnostjo. Pojavlja se na različnih mestih, kot so cerkev, politika, šola, služba, zakonodaja in podobno. Lahko je izrazito manifestna, kot je bilo na primer zgražanje ljudi ob zmagi Sester na popevki za Evrovizijo, ali pa latentna in je pravzaprav ne zaznavamo, saj je ovita v šale, vsakdanji govor, pomenkovanje s prijatelji in podobno. Homoseksualci so zaradi homofobičnega stanja v družbi lahko prikrajšani za dobra delovna mesta, sklepanje zakonskih zvez, posvojitvev otrok in javno izkazovanje čustev.

Homofobija je vztrajen in iracionalni strah pred homoseksualnostjo. Ne vsebuje le iracionalnega strahu, ampak tudi elemente sovraštva. Homofobična oseba čuti sovraštvo do gejev in lezbijk. Taka oseba se pogosto obnaša v skladu s temi občutki, saj sodeluje v diskriminaciji in drugih oblikah preziranja homoseksualcev. Ena izmed značilnosti homofobije je strah pred možnostjo, da bi te nekdo odkril kot geja ali lezbijko. Posameznik, ki se boji določene skupine in kateri se zoperstavlja, nikakor noče, da ga drugi vidijo kot člana te skupine (Ponikvar, 2000).

Homofobija pomeni tudi globok strah pred možnostjo, da bi nekdo tudi sam lahko bil homoseksualec. Fizična ali psihična privlačnost do pripadnikov istega spola lahko izzove ekstremno anksioznost, ko se ti občutki privlačnosti potiskajo in negirajo (Mahl v Ponikvar, 2000: 27).

Pojavlja se tako na individualnem kot na socialnem nivoju. Primeri institucionalne homofobije so zakoni, ki prepovedujejo homoseksualne odnose. Mnogo ljudi vsakodnevno izvaja ali izkusi različne oblike homofobije, čeprav se tega ne zaveda, saj je sprejelo in ponotranjilo negativna stališča do lezbičnosti in homoseksualnosti na osebni ravni. Ena od oblik homofobije je izražena skozi besedno agresijo in skozi fizično nasilje (Ponikvar, 2000).

Primer takega nasilja, ki je bil tudi medijsko obravnavan v Sloveniji, je napad na igralca Vitomirja Roželja, ki je v seriji TV Dober dan igral homoseksualnega montažerja in režiserja Luko. Homofobija se lahko pojavlja že zelo zgodaj. Kot primer lahko navedem neko novomeško osnovno šolo, v kateri so na vrhuncu popularnosti serije TV Dober dan posneli z otroki eno epizodo. Vse vloge so otroci odigrali z veseljem, razen vloge homoseksualnega Luka. Zanimivo je, da so otroci raje odigrali vlogo neumne blondinke Ingrid, alkoholiziranega Izija in Jožeta, povzpetniškega Merkatorija in gospoda Smitha kot pa Luka.

»S tem, ko narašča diskriminacija gejev, s povečano aktivnostjo policije, se več ljudi zaplete v proces kriminalizacije. Pretepanje gejev in umori lezbijk še nadalje delajo ulice na mnogih krajih nevarne. Pobožnjakarji lahko v medijih dajejo obrekljive pripombe, ki bodo še dolgo veljale za nepremagljive, predvsem če gredo na račun temnopoltih, Židov ali straight žensk. Heteroseksualci do homoseksualcev niso tolerantni tako, da bi se lahko preprosto na enak način obnašali v javnosti« (Plummer, 1995: 37).

Homofobija je lahko iracionalna ali racionalna. Prva je posledica popolne socializiranosti v heteroseksističnem svetu. Druga je načrtna, pogosto tudi organizirana aktivnost, ki je usmerjena v zatrtje lezbičnosti in homoseksualnosti. Obe vrsti homofobije lahko štejemo k oblikam socialnega nadzora (Ponikvar, 2000).

Vpeljava koncepta homofobije v sociologijo radikalno obrne prejšnje razumevanje homoseksualnosti. Tokrat so heteroseksualci tisti, ki se jim pripíše patologija, in ne homoseksualci. Po teoriji naj bi bil homofobičen heteroseksualec avtoritativen in kognitivno omejen. Homofobija se najpogosteje interpretira kot strah pred moško homoseksualnostjo, ki izvira iz ogrožene moškosti. Homofobična oseba pogosto svoj srd in jezo usmerja še na pedofile, sado-mazohiste in incestuozne očete (Kuhar, 2002).

Homofobija je bliže predsodku kot fobiji, saj je za predsodke značilno, da jih izražamo skozi vsakdanji govor, fraze, šale. Pojavljajo se povsod v javnosti, medijih, politiki, znanosti in kulturi. Skratka, predsodki segajo na vsa področja družbenega življenja. Problem predsodkov je ta, da dokler gre za vsakdanje situacije, jih sploh ne opazimo. Najmočnejše predsodke med ljudmi sprožajo razlike v spolu, spolnih usmeritvah, v etnični in rasni pripadnosti, religiji in družbenem statusu (Nastran-Ule, 1997).

V tem poglavju smo ugotovili, da na prisotnost homofobije kažejo številna dejstva, kot so na primer pretepanje homoseksualcev, odpuščanju homoseksualcev iz služb po razkritju spolne identitete, prepovedovanje vstopa v nekatere lokale (primer Café Galerija), nezmožnost sklepanja zakonske zveze ... Vzrokov, zakaj prihaja do homofobije, je več. Iščemo jih lahko v konstantnem medijskem reprezentiranju heteroseksualnih parov, vplivu cerkve in jasni ločnici med zaželenim moškim in ženskim obnašanjem.

6.1 VZROKI HOMOFBIJE

Govorimo lahko o treh možnih vzrokih homofobije, in sicer: nevidnost oziroma neopaznost, religiozne in družbene vrednosti in socializacija spolne vloge.

a. Nevidnost oziroma neopaznost

Moderne družbe so izrazito heteroseksualno usmerjene, saj se v medijih pojavljajo le prizori s homoseksualnimi partnerji. Geji in lezbijke morajo svojo spolno usmerjenost skrivati, kar povzroča splošno neinformiranost družbe o njihovem obstoju. Posledica tega je, da večina ljudi nima nikakršnih stikov z manifestnimi geji ali lezbijkami, kar posledično pomeni, da si svoje mnenje oblikuje na podlagi prizorov na televiziji in člankov v časopisih, ki pa so povečini stereotipni. Ko ljudje enkrat pridejo v stik s homoseksualno osebo, se jim njihovo vsakdanje življenje zdi nenavadno in šokantno (Ponikvar, 2000).

b. Religiozne in družbene vrednosti

Drugi vzrok homofobije je v trditvi, da homoseksualni način življenja ogroža splošno sprejete družbene in religiozne vrednote o naravi družine in družbenih vlogah moških in žensk znotraj nje (Weinberg v Ponikvar, 2000:28).

c. Socializacija spolne vloge

V današnji družbi obstajajo strogo določena merila, ki določajo, kaj se razume kot moškost in kaj kot ženskost. Ashmore in Del Boca (Ponikvar, 2000: 28) pravita, da večina homoseksualcev verjame v sprejete vzorce obnašanja, ki imajo ženske za čustvene, pasivne, predestinirane za vzgojo otrok, moške pa za neodvisne, samozavestne, racionalne in

agresivne. V procesu socializacije posamezniki sprejmejo dane heteroseksualne spolne vloge, ki jim zagotavljajo družbeno potrditev določenega standarda in statusa (normalnost).

Značilna je napačno razširjena predstava (stereotipna), ki pravi, da se vse lezbijke obnašajo kot moški in vsi geji kot ženske. Homofobični heteroseksualci to predstavo doživljajo kot grožnjo tradicionalnemu seksističnemu pogledu na moškost in ženskost (Ponikvar, 2000).

Za moderne družbe je značilen heteroseksizem. To je sklop socialnih praks znotraj množstva socialnih področij, dela, doma, šole, medijev, cerkev, sodišč in ulice, kjer je heteroseksualnost privilegirana (Ponikvar, 2000).

Slovenija ni nobena izjema, kar se tiče homofobije. Homofobični izbruhi se pojavljajo redno in na različnih lokacijah. Vztrajen homofob je na primer dr. Janez Rugelj, pa tudi diskurz rimskokatoliške cerkve, ki homoseksualnost še vedno opredeljuje kot greh, je še vedno močan. Večja homofobična izbruha, ki sta se zgodila na Slovenskem in ki sta bila v večini slovenskih medijev, sta nasprotovanje izboru popevke za Evrovizijo leta 2002, ko so zmagale Sestre, ter incident, ki se je zgodil pred Café Galerijo v Ljubljani, ko varnostnik ni v lokal spustil dveh gejev, za katera je predvideval, da sta avtomatično homoseksualni par. V nadaljevanju bomo natančneje obravnavali, kje vse je homofobija prisotna v Sloveniji.

6.2 HOMOFOBIA V SLOVENIJI

Homofobija se v Sloveniji kaže na številnih področjih. Najdemo jo v politiki, medicini, dijaški populaciji, zakonodaji, celo pri varuhu človekovih pravic.

V raziskavi Slovenskega javnega mnenja iz leta 1992 so anketirani na vprašanje: »Katere od naštetih ne bi hoteli imeti za sosede?«, takole odgovarjali: 42,5 odstotka anketiranih ne bi želelo imeti homoseksualcev za sosede; leta 1995 se je ta odstotek povzpел na 61,5 odstotka in leta 1998 na 60,4 odstotka. V sredini devetdesetih let, ko so raziskave slovenskega javnega mnenja kazale najvišjo stopnjo nestrpnosti do homoseksualcev (več kot 60 odstotkov državljanov ne bi želelo imeti gejev ali lezbijk za svoje sosede), je varuh človekovih pravic v RS, Ivan Bizjak, izjavil, da v tej sferi ni zapazil posebnih problemov (Velikonja, 1999). Morda ni odveč podatek, da je bil Ivan Bizjak takrat član Slovenske krščanske stranke.

V raziskavi Mladina 1993 več kot četrtnina anketirane študentske in več kot dve tretjini dijaške populacije odgovarja, da noče nikakršnih stikov z istospolno usmerjenimi. Prav tako večina

anketirancev (kar 67 odstotkov) v raziskavi, ki jo je izpeljal Delo Stik leta 2000, meni, da geji in lezbijke niso primerni za posvojitelje. 44,5 odstotka anketirancev pa je prepričanih, da bi istospolno starševstvo otroku prej škodilo kot koristilo (Ponikvar, 2000).

Diskurz slovenskih javnih oseb do homoseksualcev je v veliki večini diskriminatoren, poniževalen in žaljiv. Tako je leta 1991 poslanka Angelca Žirovnik ob sprejemanju slovenske ustave (takrat se je v skupščini prvič govorilo o istospolni usmerjenosti in o istospolnih partnerskih skupnostih oziroma o enakosti v pravicah ne glede na spolno usmerjenost) izjavila, da bi antidiskriminatorne politike do spolne usmerjenosti odprle prostor ne le pedofiliji, temveč tudi sodomiji ali seksu s kipi. Dr. Anton Dolenc (predsednik Združenja za demokratizacijo javnih glasil, predsednik Slovenskega zdravniškega društva in profesor na Medicinski fakulteti) pa je zgrožen nad zloženko, ki informira mlade o varni spolnosti in aidsu, izjavil, da so homoseksualci ljudje, ki so izrodek družbe, saj v nobenem primeru s svojimi oblikami spolnosti ne morejo imeti potomcev, torej so že v prvi generaciji obsojeni na izumrtje in so mrtva veja na živem drevesu življenja (Velikonja, 1999).

Obstoječa zakonodaja RS priznava samo zakonsko zvezo med partnerjema različnega spola ter družino kot skupnost raznospolnih staršev in otrok. Ekskluzivni poudarek na raznospolni zakonski zvezi postavlja istospolne pare v diskriminirani položaj, saj ni v skladu z Ustavo RS (14. člen zagotavlja vsem državljanom in državljankam RS enakost pred zakonom; 53. člen ustave pa zagotavlja pravico do poroke), mednarodnimi standardi in resolucijami Evropskega parlamenta (resolucija Evropskega parlamenta iz februarja 1994, ki priporoča odpravo vseh oblik zakonske diskriminacije istospolnih oseb v državah članicah) in končno krši tudi osnovne človekove pravice in temeljne svoboščine (pravica do izbire partnerja/partnerke in življenjskega stila). 135. člen Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih pravi, da nihče ne more biti posvojen od več oseb, razen če sta posvojitelja zakonca. Ta člen implicitno preprečuje posvojitve otrok s strani neporočenih parov. Omenjeni člen zadeva tudi homoseksualce, saj istospolnih partnerskih skupnosti ni mogoče formalizirati. Zakon sicer dopušča posvojitve otrok s strani individualnih oseb, kamor teoretično sodijo tudi geji in lezbijke, vendar pa so njihove praktične možnosti nične, saj je konkurenca premočna, prednost pa se daje poročenim, raznospolnim parom (Ponikvar, 2000).

Homofobija je diskriminatorna praksa, ki jo izvaja heteroseksualna večina nad homoseksualno manjšino. Z diskriminatornimi praksami in njihovim odkrivanjem se ukvarja

kritična diskurzivna analiza, ki je metodologija v družboslovju, katere predmet raziskovanja je ponavadi medijski tekst. V primeru pričujoče diplomske naloge bomo s pomočjo kritične diskurzivne analize obravnavali eno epizodo nanizanke TV Dober dan. Pri tem bomo pozorni na stereotipiziranje, homofobijo in diskriminacijo, ki bi se utegnili pojaviti pri obravnavi homoseksualnega lika.

7. KRITIČNA DISKURZIVNA ANALIZA

Kritična diskurzivna analiza je metodologija v družboslovju, katere predmet raziskovanja je npr. medijski tekst, medijski govor ali lingvistična družbena interakcija. Ideološki vidiki uporabe jezika in relacije moči so pogosto nevidni in zgolj implicitni. Naloga kritične diskurzivne analize je, da te nejasne vidike diskurza naredi vidne. S tem kritična diskurzivna analiza intervenira v družbeno prakso in družbena razmerja in je zato sestavni del političnega aktivizma, usmerjenega proti rasizmu, seksizmu, homofobiji in podobno. Kritične lingviste zanima jezik v vsakdanjem življenju, v časopisu, govoru in podobno. Bistvo kritične diskurzivne analize je v njeni intervenciji na strani dominiranih in zatiranih skupin proti dominirajočim skupinam. Narava diskurzivne analize je zaradi predmeta raziskovanja (tekst, govor, lingvistična družbena interakcija) prvenstveno interpretativna. Ker ne obstaja zakon, ki bi zagotavljal, da imajo stvari en sam resničen pomen, ki se ne bo spreminjal v času in prostoru, je analiza omejena na interpretacijo (Fairclough, 1995).

Kritična diskurzivna analiza je multidisciplinaren pristop, ki proučuje rabo jezika in komuniciranja v družbeno-kulturnem kontekstu (Van Dijk, 2003b).

Razvila se je v poznih šestdesetih oziroma zgodnjih sedemdesetih letih iz različnih disciplin humanističnih in družbenih znanosti, ki jih zanima analiza besedil in govora. Pokazati skuša, kako spoznavni, družbeni, zgodovinski, kulturni ali politični kontekst rabe jezika in komuniciranja vpliva na vsebino, pomene, strukture ali strategijo besedila ali dialoga in obratno, kako je diskurz sestavni del strukture teh kontekstov (Van Dijk, 1997).

Kritična diskurzivna analiza obravnava jezik kot tip družbene dejavnosti, ki jo ljudje uporabljajo za reprezentacijo in dajanje pomenov. Vsebuje tako vizualne podobe kot tudi glasbo, mimiko, geste. Medijske tekste ustvarjajo govorci ali pisci, ki so družbeno umeščeni. Odnosi med ustvarjalci in prejemniki medijskih tekstov pa niso vedno enaki. Pomeni se ustvarjajo v interakciji med proizvajalci in prejemniki medijskih sporočil, lingvistične

značilnosti pa so posledica družbenih procesov, ki niso nikdar arbitrarni. V večini interakcij imajo uporabniki jezika različno raven jezikovne kulture, ki je pogosto tesno povezana s posameznikovim položajem v družbi. Kritična diskurzivna analiza ima jasno politično agendo (na primer sprememba diskriminatornih politik), saj je jezik razumljen kot osnovno sredstvo, prek katerega so ljudje konstituirani kot individuumi in družbeni subjekti.

Ker sta jezik in ideologija blizu drug drugemu, sistematična analiza jezika ali tekstov lahko razkrije sisteme zatiranja ljudi znotraj določenih družbenih struktur (Kress, 2003b).

Wodakova (2003b), ki svoje polje delovanja poimenuje kritična lingvistika pravi, da je to interdisciplinaren pristop k analizi jezika, ki kritično proučuje obnašanje jezika v naravnih situacijah, ki so družbeno pomembne. Z obravnavo družbeno pomembnih situacij se po njenem mnenju izpostavlja odnose neenakosti in nepravilnosti. Vendar pa Van Dijk (1997) pravi, da gre kritična diskurzivna analiza bistveno globlje kot lingvistika, saj proučuje strukturo diskurza v celoti.

Diskurzivna analiza se ne ukvarja le z jezikom, ampak tudi s kontekstom komunikacije. Zanima jo, kdo komunicira s kom in zakaj, v kakšni družbi in situaciji, prek katerega medija, kako se različni tipi komuniciranja med seboj prepletajo in kakšen je odnos med njimi (Cook v Bell, Garrett, 1998: 3).

Kritična diskurzivna analiza kot družboslovna metodologija odkriva odnose neenakosti in nepravilnosti, dominacije in podrejenosti, diskriminatorne prakse in podobno. Pri pojasnjevanju vzrokov pojavljanja diskriminatornih praks in njihove umestitve v širši družbeni kontekst nam pomaga osem pristopov kritične diskurzivne analize, katere bomo podrobneje spoznali v naslednjem poglavju.

7.1 OSEM PRISTOPOV KRITIČNE DISKURZIVNE ANALIZE

Kritična diskurzivna analiza je torej metodologija v družboslovju, ki proučuje medijski tekst ali lingvistično družbeno interakcijo in jo skuša umestiti v širši družbeni kontekst. Pri tem bistveno vlogo odigra osem pristopov kritične diskurzivne analize, s katerimi poskušamo razjasniti nejasne vidike moči ter diskriminatorne prakse.

a. Kritična diskurzivna analiza se ukvarja z družbenimi problemi

Kritična diskurzivna analiza ni usmerjena k analizi ali uporabi jezika kot takega, pač pa k lingvističnim vidikom družbenih in kulturnih procesov in struktur. Veliki družbeni in politični procesi imajo vsaj v določenem delu lingvistično-diskurzivni karakter, saj družbene in politične spremembe v sodobni družbi ponavadi vključujejo tudi bistvene elemente kulturne in ideološke spremembe (Van Dijk, 1997).

b. Odnosi moči so diskurzivni

Narava relacij moči v sodobni družbi je bistveno lingvistična in diskurzivna. Relacije moči so odvisne predvsem od tega, kako se vzpostavijo znotraj diskurza. Bistveno vprašanje je vprašanje odnosa med mediji in politiko (ali gre pri medijskem političnem diskurzu za dominacijo medijev nad politiko ali pa politika izkorišča medije za svoje interese). To vprašanje je povezano predvsem z dostopom do medijev, nastopi v medijih, komunikativno kompetenco, ustvarjanjem dominantnih mnenj v družbi in podobno (Van Dijk, 1997).

c. Diskurz konstituira družbo in kulturo

Odnos med kulturo, družbo in diskurzom je dialektičen, kar pomeni, da diskurz konstituira družbo in kulturo, hkrati pa tudi družba in kultura konstituirata diskurz. Van Dijk (1997) pravi, da vsak del uporabe jezika prispeva majhen del k reprodukciji in transformaciji družbe, vključno z odnosi moči. Ločuje med tremi področji družbenega življenja, ki jih konstituira diskurz, in sicer reprezentacije sveta, odnosi med ljudmi in posameznikova družbena in osebna identiteta.

č. Diskurz je ideološki

Ideologije so poseben način reprezentiranja in konstrukcije družbe, ki ima za posledico neenako porazdelitev moči v družbi in odnose dominacije in izkoriščanja. Odnosi dominacije in izkoriščanja so poleg ekonomskih še spolni, etnični ... Althusser (Van Dijk, 1997: 276) pravi, da se ideologija ne dotika samo vprašanja reprezentacije družbene realnosti, ampak tudi konstrukcije identitet, še posebej kolektivnih.

d. Diskurz je zgodovinski

Diskurz ne obstaja zunaj konteksta. Vedno se povezuje z diskurzi, ki so nastali pred njim, kot tudi z diskurzi, ki nastajajo vzporedno (Van Dijk, 1997).

Besede, stavki in izjave so razumljivi takrat, ko jih postavimo v določeno situacijo. Pri tem je treba razumeti konvencije in pravila, ki so implicitno vsebovana v konstituciji določenih izjav, pri tem pa je nujno tudi razumevanje preteklosti, na katero se diskurz nanaša (Kuhar, 2002).

e. Povezava med tekstom in družbo je posredovana

Tu gre za vprašanje, kako govoreči ali pišoči v diskurzu realizira svoje namene, prepričanja in ideologije in kako poslušalec (bralec, gledalec) interpretira določen tekst glede na svoja lastna prepričanja, vedenja in ideologije (Van Dijk, 1997).

f. Diskurzivna analiza je interpretativna in pojasnjevalna

Diskurz lahko interpretiramo na več načinov, kar je odvisno od občinstva in količine razpoložljivih informacij. Interpretacija istega teksta se lahko razlikuje zaradi različnih čustvenih, formalnih in kognitivnih shem, ki jih imajo poslušalci/bralci (Lutz, Wodak v Van Dijk, 1997: 278).

g. Diskurz je oblika družbene akcije

Diskurz je tekst, ki ima v realnem svetu določene učinke in posledice. To je vidno predvsem v diskriminaciji določenih družbenih skupin in v hkratni legitimizaciji prakse tistih, ki imajo moč. Glavna naloga kritične diskurzivne analize kot protidiskriminatorne politične znanstvene prakse je odkrivanje relacij moči in implicitnega v tekstu (Fairclough, Wodak v Van Dijk, 1998:137).

V nadaljevanju bomo kritično diskurzivno analizo aplicirali na lik homoseksualca, ki se je pojavljal v seriji TV Dober dan, ki je bila na sporedu na komercialni televiziji *POP TV*. S pomočjo osmih pristopov kritične diskurzivne analize bomo skušali potrditi ali ovreči našo

hipotezo, da televizija reprezentira predstavnike manjšin, kamor sodijo tudi homoseksualci, stereotipno.

8. LIK HOMOSEKSUALCA V SERIJI TV DOBER DAN

V praktičnem delu diplomske naloge bomo obravnavali epizodo Luka vojak iz serije TV Dober dan. S pomočjo podrobnega opisa tega junaka in s kritično diskurzivno analizo ter z analizo besed bomo skušali dokazati, da so homoseksualci kot predstavniki manjšine v naši družbi na televiziji reprezentirani stereotipno. Prek dialogov bomo analizirali različna področja Lukovega življenja, kot so na primer spolnost, odnos s sodelavci, odnos z družino in poklic ter ugotavljali, kako je kot homoseksualec reprezentiran.

Serijski TV Dober dan, ki je bila prvič na sporedu leta 1999 in jo je slovenskemu prostoru predstavila komercialna televizija *POP TV*, je situacijska komedija, za katero je značilno, da venomer nastopajo isti karakterji v drugem zapletu, medtem ko se temeljna situacija ne spreminja. Situacijska komedija temelji na vrsti karakterjev, ki živijo ali delajo skupaj, zaplet pa izhaja iz absurdne predpostavke o dobronamernih bojih za moč znotraj družinske ali delovne skupnosti. Luka je v vsaki epizodi ista čustvena, feminizirana oseba, obremenjena z videzom. Vsakokratno zgodbo utemeljujejo ravno te njegove večne lastnosti tako, da se izhodiščna situacija vsakokratnega zapleta ne spreminja (Luthar, 1992).

Serijski TV Dober dan temelji na vrsti karakterjev, ki delajo skupaj na televizijski postaji TV Dober dan, smešnost in zaplete pa ustvarjajo osebne značilnosti vsakega posameznega lika. Vsak lik predstavlja eno od mnogih stereotipnih predstav, ki jih imamo Slovenci o priseljencih iz bivše Jugoslavije (Fata in Suljo), neumnih in povzpetniških blondinkah (tajnica Ingrid), preračunljivih in goljufivih italijanskih lomilcih ženskih src (direktor trženja Merkatori), feminiziranih homoseksualcih (Luka) in preprostih ljudeh s kmetov (lučkar Jože). Za serijo je značilno studijsko občinstvo. Smeh in ploskanje imata, v primeru TV Dober dan nevidnega občinstva, uredniško funkcijo, ki določa dele televizijske slike, ki so dovolj spektakularni, da zahtevajo večjo pozornost. Predstavlja sredstvo zagotavljanja kontinuiranosti, pozornosti in je obenem sidrišče pomena (Luthar, 1992).

Tako slišimo bučen smeh vsakokrat, ko Luka izgovori svoj slavni stavek »Pa sej to ni nič tacga«, s katerim skuša upravičiti svojo spolno usmerjenost.

Serijski TV Dober dan spada med akcijske komedije, kjer zapleti temeljijo na napakah, napačnem razumevanju stvari, poskusih spreminjanja obnašanja drugih, nepričakovanih

posledicah oziroma vsem, kar bi lahko spremenilo status quo. Vsak zaplet je skrajno preprost in od likov ne zahteva moralnega odločanja ali mentalnega napora. Liki ponavadi skušajo na preprost način rešiti zaplet, v katerem so se znašli (Taflinger, 2003c).

Tako Luka v epizodi Luka vojak skuša svoje težave v zvezi s služenjem vojaškega roka rešiti tako, da pokliče očeta po telefonu, piše prošnjo za civilno služenje, se skriva na podstrešju, dezertira ...

Bistvo akcijske komedije je takojšnja rešitev težave, brez filozofskega pristopa k njenemu reševanju oziroma ne glede na možne posledice, ki jih takšna rešitev prinaša. Akcijska komedija se ponavadi konča s ponovno vzpostavitvijo statusa quo. Tako Luka ne odide v vojsko, ampak ostane montažer in režiser na TV postaji, pa tudi njegovi odnosi z očetom se bistveno ne spremenijo. Liki v akcijski komediji niso človeški, ampak humanoidni, kar pomeni, da so nekatere osebne značilnosti pretirane zaradi vzbujanja smeha. Karakterizacija likov je ponavadi plitka, saj se avtorji komedije osredotočajo le na nekatere osebne značilnosti (značilnost stereotipov), druge pa zanemarijo. Tako ima Luka izpostavljene stereotipne lastnosti homoseksualca, Fata južnjaške čistilke ... V situacijskih komedijah prevladuje stereotipiziranje, saj so moški vedno prikazani kot skrbniki družine, ženske pa kot gospodinje, nezmožne funkcionirati zunaj doma. Z družbo se spreminjajo tudi stereotipi, vendar nas to ne sme zavesti. Stereotipi ne izginjajo, se le spreminjajo (Taflinger, 2003c).

Za analizo serije TV Dober dan sem se odločila zaradi njegove gledanosti, ki je v slovenskem prostoru dosegala rekorde. Podatki o gledanosti zadnje sezone (od 17. 09. 2001 do 10. 12. 2001) kažejo, da je serijo v povprečju spremljalo 303.000 gledalcev, kar pomeni 16 odstotkov slovenske populacije oziroma 39 odstotkov celotnega televizijskega občinstva, starejšega od štirih let. Največji, kar 56 odstotni delež gledalcev sodi v najmlajšo starostno kategorijo, torej od 4 do 14 let, najmanjši, 29 odstotni, pa v kategorijo tistih, ki so stari več kot 55 let (Media Services AGB v Pirnar, 2002: 21).

Podobne podatke, ki pričajo o izredni priljubljenosti serije, so objavili tudi v *Pilotu*: »Z igralsko zasedbo, ki jo sestavljajo znana gledališka in filmska imena, je nanizanka v vseh petih sezonah predvajanja pred male zaslone privabljala izredno veliko gledalcev in ti so se dobesedno zaljubili vanjo, saj je vsako njeno nadaljevanje spremljalo več kot 285.000 ljudi. Še večji odziv je doživela med mlajšimi gledalci, ki junake želijo kar najbolje oponašati. Mladi scenaristi, režiserji, scenografi, kostumografi in snemalci iz vse Slovenije so poslali na Mangart kar 82 posnetkov« (03. 03. 2002: 43).

Epizoda Luka vojak, ki jo v svoji diplomski nalogi analiziram, se začne s prihodom Luka na televizijsko postajo TV Dober dan. Ves vesel vadi baletne gibe, ko mu Ingrid izroči pismo, ki je prišlo priporočeno z Ministrstva za notranje zadeve. Luka kličejo v vojsko. Ta bi zaradi svojih pacifističnih nagnjenj vojsko najraje služil civilno, a se ne upa postaviti po robu svojemu avtoritativnemu in strogemu očetu, ki je častnik v slovenski vojski. Ves nesrečen in v dilemi se zateče po nasvete k svojim sodelavcem, ki pa mu vsi po vrsti postrežejo s stereotipnimi pogledi na njegovo spolno usmerjenost in mestom homoseksualcev v vojski. Tako slišimo izjave o homoseksualni promiskuitetnosti, zdravljenju homoseksualcev v vojski in podobno.

Epizoda se konča s prihodom strogega, avtoritativnega očeta na TV Dober dan in njegovo odobritvijo civilnega služenja vojske. To seveda Luka zelo osreči, kar skuša pokazati z objemanjem očeta. Ta se izkazovanj čustev brani s strogimi udarci po licih in stavki, kot so: »Zberi se« in »To se ne spodobi«.

Konec epizode bolj kot na sprejemanje homoseksualcev v družbi kaže na sprejemanje civilnega služenja vojske v slovenski družbi, ki je bilo v času snemanja te epizode in približevanju Slovenije NATU zelo priljubljeno.

V nadaljevanju bomo prek dialogov skušali dokazati, da je Luka stereotipiziran na področju spolnosti, odnosov s sodelavci in z družino ter pri izbiri poklica in pristočasnih dejavnosti.

8.1 SPOLNOST

Spolnost je pri medijski reprezentaciji homoseksualnosti pogosto stereotipizirana. Homoseksualce se prikazuje kot promiskuitetne ljudi, ki vedno in povsod mislijo le na seks, v njihovem odnosu naj bi odločilno vlogo odigrala zadnjična odprtina in penis, medtem ko so ljubezen in čustva postranskega pomena. V tem poglavju bomo poskušali prek treh dialogov dokazati, da je spolnost tudi v primeru homoseksualnega lika iz serije TV Dober dan reprezentirana stereotipno.

DIALOG 1

Luka, Samo, Ana in Izi so v isti sobi in skušajo poiskati rešitev, kako bi se Luka izognil služenju vojaškega roka.

Samo: »Kaj je Lukči? Nč lupčka, al kaj?«

Izi: »Luka mora v vojsko.«

Samo: »A pa sej to ni nč kej tacga, Luka no.« (Samo uporabi Lukovo frazo, s katero ponavadi hoče upravičiti svojo homoseksualnost, poleg tega oponaša tudi Lukove feminilne geste in ton Lukovega glasu.)

Samo: »Ej, Luka, če ti slučajno ne rata, predstavlji si tole sliko. Glej, ti v kasarni, u spalnici pa 30 tipov prešvicanih, nabildanih, depiliranih« (Ana, Izi in Samo bruhnejo v glasen krohot).

Luka: »Vi se kr zafrkavite.«

Izi (Samu): »Kaj ti je zdej zameru? A to, da si mu reku, da je depiliran?«

V prvem dialogu prevladuje heteroseksualno mnenje o homoseksualcih kot o ljudeh, ki mislijo le na seks s čim večjim številom ljudi. To se kaže v Samovem predlogu Luki, da naj misli na trideset »prešvicanih« in »nabildanih« vojakov, s katerimi si bo delil sobo v vojašnici. Tovrstno medijsko reprezentacijo homoseksualnosti Kuhar (2003a) imenuje seksualizacija, kjer lahko govorimo o redukciji homoseksualnosti na seks in promiskuitetnost.

DIALOG 2

Luka in Ana sta sama v sobi. Luka, vidno zaskrbljen, sključeno sedi na stolu in s prsti potrkava po mizi. Z drugo roko si podpira glavo. Ana ga poskuša spraviti in boljšo voljo in poiskati rešitev za njegove težave.

Ana: »Ja, Luka, a ti sploh še nisi šel v vojsko?«

Luka: »Ja, do zdej še nism no. Zmeri sm si kej zrihtau. Najprej sm mel ful dolg status študenta, pol sm se pa zmeri na unga zgovarjal (s prstom pokaže na mednožje, da gledalci mislijo, da gre za penis). Pa je šlo, a veš.«

Ana (vidno zmedena): »Zarad unga?«

Luka: »Ja, zmeri me je on rešval, zdej me je pa pustil na cedilu.«

Ana: »Kako to misliš?«

Luka: »Ja, kaj, najprej sm mel mal obrabe, zdej pa prau doktor, da je k nou. Nimam več nobenih problemov z njim. Prau, da sm lohk s takim kolenom odličen vojak.«

Ana: »Aja, tko pravš, s kolenom (vidno si oddahne). A zdej si pa ne morš nč zrihtat?«

V tem dialogu se smešnost ustvarja tako, da Ana misli, da Luka govori o svojem spolnem udu (ki je tako kot zadnjična odprtina po mnenju heteroseksualcev ključnega pomena v homoseksualnem odnosu in ne ljubezen, spoštovanje, pripadnost), ko v bistvu govori o svojem kolenu. Ko Luka izgovori besedo obraba, se zasliši bučen smeh navideznega občinstva. Ta stavek implicira, da se je Lukov spolni ud obrabil zaradi pogoste uporabe oziroma promiskuitete, ki je stereotipno značilna za homoseksualce.

DIALOG 3

Ingrid: »A grejo taki tud v vojsko, kot je on?«

Luka: »Vojska je neki tacga za vsacga.«

Jože: »Ma sej je skrajn cajt, da bo ratu dec. Sej se mu že čist meša.«

Ingrid: »Sej mu pištola sploh ne bi pasala, al pa puška.«

Jože: »Pa kaj ti je, sej bo ratu dec.«

Tu gre za splošno prepričanje o homoseksualcih kot ljudeh, ki ne gredo v vojsko, saj naj bi tam ogrožali vse ostale vojake zaradi svoje promiskuitete. Homoseksualci ogrožajo ostale vojake zato, ker stalno mislijo le na seks, to pa se lahko spremeni v nadlegovanje in napadanje ostalih heteroseksualnih vojakov.

8.2 ODNOS S SODELAVCI

Homoseksualci morajo svojo spolno usmerjenost pogosto skrivati, saj bi jim razkritje lahko povzročilo precejšnje težave. Lahko pride do odpuščanja z delovnega mesta ali pa do zaničevanja, zbadljivk in nasilja. Homoseksualna oseba se v takem delovnem okolju seveda ne počuti dobro, zato je prisiljena svojo spolno usmerjenost zadržati zase. V tem poglavju bomo skušali prek dialoga, ki se odvija v bifeju TV Dober dan, pokazati, da so mnenja Lukovih sodelavcev o njegovi spolni usmerjenosti stereotipna. Z drugim dialogom pa bomo skušali prikazati, da lahko na delovnem mestu prihaja tudi do verbalnih napadov na homoseksualce.

DIALOG 1

Izi: »Ludi, Luka je šeu.«

Ana: »Kam je šel?«

Izi: »V vojsko.«

Ana: »Kako v vojsko? A ni šel civilno?«

Izi: »Ne vem, vem da je fotra klicau, pa ga je našrajau, je čist znoru.«

Jože: »Pa čist prau je, da je šeu u ta prava vojska (medtem ves čas žuga s prstom). Tak mlad fant, pa da bi šel v civilno vojsko, ja prosm vas no.«

Zofka: »Jože, ti pa včasih res take neumnosti govoriš, no. Kaj pa, če bi to bil recimo najin otrok?«

Jože: »Zofka, ma kakšn najin otrok, no, prosm te. Pa sej jest nism mislu nč kej tacga. Ta vojska bi ga sam pozdravla. Bi pršu zdrav nazaj. Ta prau dec.«

Izi: »Pa sej Luka ni bolan. On je samo malo drugačen.«

Fata: »Fejst je bio taj fant Luka. Malo čudn, al dobr po srcu.«

Zofka: »Ma, veš kaj ti jest povem. Ta fant je bil edini, ki ni nikol zasvinjanga šanka za seboj pustu.«

Jože: »Ja, če dobr pomislm je bil edini, k me je znau dobr nategnt.«

Fata: »Kaj?« (vsi ostali so začudeni)

Jože: »Pa mislm tko od udzadej.«

Zofka: »Jože?«

Jože: »Ja pa kva vam je no? Ja packi. Ja pa tko mislm zarad križa. Da me je zravnal. Pa nism mislu tko od udzadej, a ne. A vi ste mislni, da mi je olje pomeru?«

Fata: »Ja mislila ona, da te namazu.«

Jože: »Ste pa packi. A za tacga me mate?«

Ta dialog se odvija v bifeju TV Dober dan, kjer so se zbrali Lukovi sodelavci in se pogovarjajo o njegovem odhodu. Vsi po vrsti imajo stereotipne predstave glede Lukove spolne usmerjenosti, še posebej Jože, ki misli, da bi vojska Luka pozdravila in bi se iz nje vrnil kot pravi moški. Tu gre še vedno za prepričanje, ki je veljalo v 19. stoletju in dovršen del 20. stoletja, da je homoseksualnost bolezen, ki se jo lahko zdravi. Gre za medijsko reprezentacijo homoseksualnosti, ki jo Kuhar (2003a) imenuje medikalizacija, kar pomeni redukcija homoseksualnosti na medicinski oziroma psihiatrični problem. Na tem mestu skuša Jožeta popraviti Izi, ki pravi, da homoseksualnost ni bolezen in da je Luka samo drugačen. Za hip lahko začutimo neko naklonjenost do homoseksualnega junaka, vendar nas to ne sme zavesti, saj beseda drugačen ni nevtralna, ampak implicira, da homoseksualci niso

enakovredni heteroseksualcem ter da bo vedno prihajalo do delitve na »mi« in »oni« oziroma »normalni« »nenormalni«, »čudni« »nečudni«.

Zofkina izjava o tem, da Luka ni nikdar pustil zasvinjanega šanka, se lahko razume kot stereotipno predstavljeno skrb homoseksualcev za svoje telo in okolico, ki je vedno urejena in čista. To naj bi bil odklon od pravega moškega, ki za seboj ne pospravlja, ni urejen ...

Izjave Jožeta so izjave tipičnega homofoba, ki si najmanj želi, da ga prepoznajo za homoseksualnega. Ko ostali sodelavci ob njegovih izjavah posumijo, da bi lahko tudi on bil homoseksualec, je vidno živčen, kar skuša prikriti s ponarejenim smehom. Homoseksualnost v pogovoru je omenjena kot nekaj grdega, umazanega, packastega.

V tem dialogu nastopajo številni stereotipi o homoseksualcih, in sicer: homoseksualnost je bolezen, homoseksualnost je nekaj umazanega, grdega, homoseksualci so čudni, drugačni, homoseksualci ne svinjajo in pospravijo za seboj, homoseksualci niso pravi moški, vojska homoseksualce pozdravi ...

DIALOG 2

Jože (privoščljivo): »Ho, ho, ho. A Lukec in njegov škorec še nista v vojski?«

Luka: »Jože, a greš prosm mal ven?«

Jože: »Veš, tale cmizdrenje ti nau nč pomagu. Če bi biu jest tvoj fotr, bi ti že pokazu te pikaste hlače, te rdeče hlače, te take majčke, te take frizurce, te une frizurce. Bi že vidu.

Luka: »Jože, sm te prosu, če greš lohk malo ven.«

Jože: »Pa sej že grem, sej že grem. Ampak u vojsko bo pa treba vseglh jet, tok da veš.«

Lik Jožeta predstavlja tipičnega homofoba, ki ne prenaša homoseksualnih ljudi v svoji bližini in se tudi boji, da bi ga prepoznali kot homoseksualca. Luka ozmerja na račun njegovega videza, ki je tipično stereotipen, saj naj bi posvečal preveč pozornosti svoji zunanji podobi, kot je za pravega moškega dovoljeno. Ta dialog odraža verbalno nasilje, kateremu so homoseksualci na delovnem mestu pogosto izpostavljeni.

8.3 ODNOS Z DRUŽINO

Odnos homoseksualcev z družinskimi člani se pogosto prikazuje kot skrajno patološki ali pa ga sploh ni. Odnos z družino naj bi bil eden od vzrokov za nastanek homoseksualne osebe, saj naj ta ne bi na pravilen način razrešila Ojdipovega kompleksa in tako postala patološko

navezana na očeta. V medijih pogosto zasledimo reprezentacije, ki prikazujejo, kako so se starši odrekli svojim otrokom zaradi njihove spolne usmerjenosti ali pa se jih sramujejo in z njimi nočejo imeti opravka. Raziskave pa dokazujejo, da se homoseksualci ravno tako dobro ali pa slabo razumejo s svojimi starši kot heteroseksualci. V tem poglavju bom predstavila, kako je serija TV Dober dan reprezentirala Lukov odnos z očetom.

DIALOG 1

Luka: »Je pa še en problem klele.«

Ana: »Kaj?«

Luka: »Moj fotr bo čist ponoru. Enkrat sm mu že pred cajtom omenu, da bi šel u civilo in je reku, da se me bo odpovedu.«

Izi: »Šit.«

Ana: »A res Luka?«

Luka: »Ja.«

Izi: »Men pa fotr nč ni težil veš.«

Luka: »Blagor teb.«

Izi: »Pa sej ni čudn, ko se je med drugo svetovno vojno štiri leta skrival.«

Luka: »Moj pa pač ni tak človk, no. Moj pa teži.«

Ana: »Veš, mogoče se je pa zdej, čez čas že mal spremenu.«

Luka (odkimava): »Ne verjamem, težko.«

Ana: »Kaj pa, če bi ga poklical pa vprašal, pol boš pa videl, res kakšen ma pogled zdej na to.«

Luka: »Lahko probam no, čeprav ne vem, ne upam.«

V tem dialogu Luka omeni, da bo njegov oče popolnoma znorel, če ne bo šel služiti prave vojske. Tu se pojavi stereotip, ki govori o vzrokih homoseksualnosti, in sicer nefunkcionalna družina oziroma dominanten in odtujen oče, ki nima posluha za svoje otroke in jim ne kaže čustev. Zornik in Mirovičeva (1996) navajata, da ne obstajajo raziskave, ki bi potrdile ta stereotip. Ravno tako kot homoseksualci tudi heteroseksualci prihajajo iz funkcionalnih in nefunkcionalnih družin, ljubečega in neljubečega okolja ...

V tem dialogu so homoseksualci predstavljeni kot ljudje, ki imajo težave s starši, ki se jim bojijo povedati o svoji spolni usmerjenosti, so čustveno labilni, nesposobni za odločanje o svojem življenju in morajo za mnenje in dovoljenje še vedno spraševati starše. Luka je tu prikazan kot večni otrok, ki hlepi po priznanju in ljubezni staršev. V opisovanju odnosa med njim in njegovim očetom se uporabljajo glagoli, kot so znoreti, težiti in odpovedati. Vse te

besede imajo negativno konotacijo, kar posledično negativno vpliva na dojetje odnosa med homoseksualci in njihovimi starši.

DIALOG 2

Luka: »Halo, živjo, Luka tukaj. Kako kater Luka? Oči, tvoj Luka. Ja, veš, poziv za vojsko sm dobil, pa bi moru dons notr ja. Ja, ne vem, sm razmišlu, sej veš, k sm ti že enkrat omenu, da bi šeu kr civilno služt mogoče, a ne.«

Oče: »Kaj si reku, da bi rad? A bi rad starim babam rt brisu, al kaj? Civilno? Ti nisi, ti nisi, ti nisi ...«

Tu gre za nadaljevanje stereotipa iz prvega dialoga, in sicer o odnosu med starši in homoseksualci. Oče po telefonu Luka ne prepozna, kar pomeni, da nimata stikov oziroma da je oče skušal svojega sramotnega homoseksualnega sina potisniti v pozabo. Njun pogovor je kratek in poln nizkotnih izrazov, kot so babe in rit. Po predlogu Luka, da bi šel služiti vojsko civilno, oče vzroji in ne dokonča zadnjega stavka. Predvidevam, da gre tu za zamolk, ki ga lahko dokončamo z besedo normalen. Še en stereotip, da homoseksualni ljudje niso normalni, ampak duševno moteni, bolni.

Odnos med očetom in homoseksualnim sinom je predstavljen kot nekaj patološkega, saj si Luka prav po otročje želi naklonjenosti in odobravanja očeta. Iz tega lahko razberemo, da je vzrok za homoseksualnost patološka navezava med sinom in očetom.

DIALOG 3

Luka: »O, oči!« (gre proti njemu, da bi ga objel in poljubil)

Oče (v zelo nerodnem položaju Luka dvakrat rahlo udari po licih in mu zažuga s prstom):

»Dej, zber se. Tole sm ti prnesu.« (iz suknjiča potegne ven kuverto)

Luka (prikimava): »Sej vem, ja. Bom šeu v vojsko. Sam dons nism mogu. Tko hudo mi je blo, pa tuki (pokaže na želodec) me je žrl. Pa pr srcu me je stiskal.«

Fata: »Pa kaj bom še jast dožvela v tem svojem življenju bednem.«

Luka (očetu): »Fajn zgledaš.« (ga prime za roko)

Oče: »Zber se no, zber se. (ga uščipne v lica) Se lahko kje na samem pogovoriva?«

Luka: »Lohk ti pokažem, kje delam. (prideta v montirnico) Tuki, tuki je moj drugi dom. (oče se skeptično ozira okrog) A ti je všeč?« (Luka si zelo želi očetovo odobravanje, priznanje, ljubezen)

Oče (z rokami razočarano udari ob hlače. Iz mimike in gest lahko razberemo, da to ni delovno okolje, ki si ga je zamišljal za svojega sina): »Ja, a ne boš odprl?« (misli na kuverto)

Luka (medtem ko odpira kuverto): »Sej bom šel v vojsko. Enkrat bom.«

Oče: »Enkrat boš šel v vojsko. Ja preber.«

Luka (bere pismo): »A pol nimaš nič proti, če bi šel civilno?«

Oče (globoko vzdihne in izdihne kot znak, kako hudo mu je ta trenutek, ko njegov edini sin odhaja na civilno služenje vojske): »Najprej podpiš, pa dej men. Bom že sam. Bom že sam vrnu.«

Luka: »Hvala oči.« (ga hiti objemat)

Oče (ga odganja): Prosim te Luka, prosim te. Podpiš, podpiš, verjetno bo tko še najboljš. Oh, civilno.«

Dialog se prične s prihodom Lukovega očeta na televizijsko postajo TV Dober dan. Oče je vojak v slovenski vojski, avtoritativen in strog, ker je oblečen v uniformo, v njem lahko prepoznamo televizijsko reprezentacijo pravega moškega. Gre za pravo nasprotje med očetom in sinom. Luka kot predstavnik nepravega moškega je čustven in labilen, medtem ko je oče strog in avtoritaren. Nasprotuje javnemu in verjetno vsakršnemu kazanju čustev. Kadarkoli ga želi Luka objeti, mu to predstavlja ogromno nelagodje in občutke sramu. Sinove naklonjenosti se skuša otresti s strogim »zberi se«. Je razočaran nad poklicem umetnika, ki si ga je izbral njegov sin, tudi nad njegovim delovnim okoljem ni najbolj navdušen.

8.4 POKLIC

Med heteroseksualci pogosto prevladujejo stereotipi, ki pravijo, da naj bi bilo največ homoseksualcev med umetniki, igralci, baletniki, frizerji in podobno. Serija TV Dober dan tu ni nobena izjema, saj je Luka reprezentirala kot režiserja in montažerja, ki se v prostem času ukvarja z baletom.

DIALOG 1

Luka: »Glih včeri sm zaključu tretjo stopnjo baleta. Če bo šlo tko naprej, bom kmal u prvih vrstah.«

Ingrid: »Ti Luka, pa to tud z ženskami plešete, tud?«

Luka: »Ti nimaš pojma Ingrid. To, to je umetnost izražanja skozi gibe, a veš, to ni tko k na vaši veselici.«

Ingrid: »To sem zadnjič gledala po televiziji, to tko plešete v takih žabah, ne, u pajkicah, ne.«

Luka: »No, to je to Ingrid.«

Jože (gleda Luka, ki poskakuje gor in dol): »Kva pa je s tabo? A si fedr požru?«

Ingrid: »To je balet. To so uni, k u žabah plešejo.«

Jože: »A u žabah? Pa sej kle se vam je že vsem čist zmešal.«

Ana: »Pa ne Jože. Luka je naredu tretjo stopnjo pri baletu.«

Jože: »Ha, ha, ha. Kakšno tretjo stopnjo? A klele se po stopnjah našteva, al kva. A tist, k bl blesau zgleda, a tist je tud boljši?«

Luka: »Jožko, ni čist tko, veš. To je taka eleganca. Tud teb ne bi škodil. Bi mal na eleganci prdodu, pa ne bi bil tak sod več.«

Jože: »Ti bom jest že dal sod, sem pa že rajš sod, kot pa da se takole zviram pa sprpogibam kot kšna stara mat, k gre srat.«

Luka je po poklicu montažer in režiser, vendar bi lahko tudi ukvarjanje z baletom uvrstili med poklicne dejavnosti. Po Mirovičevi in Zorniku (1996) naj bi stereotipno bilo največ homoseksualcev med umetniki, in sicer med igralci in baletniki. Ukvarjanje moškega z baletom v naši družbi stereotipno pomeni feminiziranost. Tudi izjava Ingrid, da je balet tista dejavnost, ki se izvaja v žabah, implicira na žensko dejavnost, saj so ženske tiste, ki nosijo žabe, moški, ki pa se torej ukvarjajo z baletom, pa so požensčeni.

Luka je stereotipen lik homoseksualca, ki mu v življenju ogromno pomenita umetnost in estetika. V seriji TV Dober dan je po poklicu režiser in montažer, v prostem času pa se ukvarja z baletom. Reprezentiran je kot nepravi moški, ki preveč časa posveča svojemu videzu, saj so njegova pričeska, brada in obleke vedno brezhibne. Oblači se v stereotipno oprijete majice, lakaste čevlje, rdeče in pikčaste hlače, nosi prstane, uhane in verižice. Izraža se v nekoliko bolj pravilni slovenščini kot večina njegovih sodelavcev, je zelo čustven in ima zaradi svoje spolne usmerjenosti neurejene družinske odnose, predvsem z očetom, na katerega

je patološko navezan. V pogovorih uporablja pomanjševalnice, kot so na primer Jožko za Jožeta, Samči za Sama, Anči za Ano in Zofi za Zofko, kar zopet implicira na njegovo feminilno stran, saj naj bi bile predvsem ženske tiste, ki uporabljajo pomanjševalnice v pogovorih z otroki. Homoseksualci naj ne bi bili pravi moški, saj naj bi bili z uporabo pomanjševalnic bolj podobni ženskam.

Njegova skrita ljubezen je sodelavec in novinar Samo, največ posluha za njegove težave pa ima mlada novinarka Ana. Delovni kolektiv Luka sprejema kot drugačnega in čudnega oziroma v okviru stereotipnih predstav, ki jih imamo Slovenci do homoseksualcev. Najbolj nestrpen je lučkar Jože, ki predstavlja neizobraženega, kmečkega moškega v poznih srednjih letih.

8.5 ANALIZA BESEDIŠČA V EPIZODI LUKA VOJAK

V tem poglavju bomo spoznali, kako jezik odigra ključno vlogo pri konstrukciji sveta oziroma realnosti. Besedišče, ki je uporabljeno v epizodi Luka vojak, bomo analizirali na mikro in makro ravni in tako skušali potrditi našo hipotezo o stereotipnem reprezentiranju homoseksualcev na televiziji.

Uporaba jezika deluje družbeno in ideološko, saj reproducira in transformira družbeno strukturo, odnose in identitete. Jezik ni le transparentni posrednik, ki reflektira stvari takšne, kot so. Ravno nasprotno, jezik ustvarja oziroma konstruira svet (Fairclough, 2000). Struktura besedišča vpliva na razumevanje realnosti. Ta realnost je ponavadi ideološko konstruirana. V splošnem velja prepričanje, da je izbor besed v medijih arbitraren. Vendar to ni res, saj naj bi vsaka uporaba besed reflektirala ideologijo, čeprav le implicitno (Trew, Teo, Pan v Erjavec, 2003: 7).

Medijski diskurz naj bi imel dve komponenti, in sicer tekstualno in kontekstualno. Tekstualna komponenta sistematično analizira različne strukture medijskega diskurza na različnih ravneh. Obravnava lingvistično ali gramatično strukturo besed, skupin besed in stavkov. Kontekstualna komponenta pa analizira kognitivne in družbene faktorje in posledice takšne tekstualne strukture. Vpliv se lahko kaže na ekonomskem, kulturnem in zgodovinskem področju (Van Dijk, 1988).

Pričujoča diplomaska naloga se ukvarja s konstrukcijo homoseksualnosti prek jezika, ki se je uporabljal v seriji TV Dober dan. Z analizo lingvističnih struktur, njihove interakcije in

širšega družbenega konteksta bomo skušali pokazati, kakšna je stereotipna konstrukcija homoseksualnega lika.

Besedišče v epizodi Luka vojak bomo obravnavali na mikro in makro ravni, kar pomeni, da se bomo najprej ukvarjali z izborom besed in njihovo kohezijo, nato pa še s posameznimi stavki.

8.5.1 ANALIZA BESEDIŠČA NA MIKRO RAVNI

V tem poglavju se bomo ukvarjali z izborom besed, ki se pojavljajo v epizodi Luka vojak in njihovo kohezijo. Besedna kohezija pomeni ponavljanje podobnih besed in besed, ki so si sorodne v pomenu (Fairclough, 2000).

V prvo skupino besed smo uvrstili pomanjševalnice, kot sta Lukči in Jožko. Za njih je značilno, da jih uporablja Luka, kadar poimenuje svoje sodelavce. Pomanjševalnice naj bi uporabljale predvsem ženske v pogovorih z otroki. Takšna uporaba pomanjševalnic, kot se pojavlja v epizodi Luka vojak, implicira na feminitetnost homoseksualnega vojaka in ga skuša prikazati kot požensčenega in pretirano čustvenega. S tem se utrjuje prevladujoč stereotip o homoseksualcih kot požensčenih ljudeh.

V drugo skupino spadajo besede, ki ustvarjajo distanco med »nami« in »njimi«. Gre za besede, kot so drugačen, bolan, čuden. Torej, homoseksualci so drugačni, duševno bolni in čudni, heteroseksualci pa so normalni, duševno zdravi in nečudni. S tem prihaja do porivanja homoseksualnosti v polje neznanega, nezaželenega, drugačnega. Homoseksualnost je reprezentirana kot nezdravo, bolno početje, je tabuizirana.

Tretjo skupino besed tvorijo besede, ki se nanašajo na zunanji videz homoseksualcev. To so: »nabildan«, depiliran, rdeče hlače, pikčaste hlače, frizurce, eleganca, umetnost izražanja. Utrjujejo stereotip o homoseksualcih kot ljudeh, ki pretirano skrbijo za svoj zunanji videz.

V četrto skupino besed smo uvrstili besede, ki reflektirajo odnos Luka z njegovim očetom. Gre za besede, kot so: težiti, ponoreti, odpovedati se. Te besede implicirajo, da Lukov oče nikakor ni sprijaznjen s spolno usmeritvijo svojega sina in se mu je pripravljen tudi odpovedati. Utrjuje prevladujoče stereotipno mnenje v družbi o homoseksualcih kot ljudeh, ki prihajajo iz nefunkcionalnih družin, starši se jih sramujejo ali pa z njimi sploh nimajo nikakršnega stika.

V peto skupino besed sodijo besede, ki ustvarjajo razliko med homoseksualnim in heteroseksualnim moškimi. To so besede: zmešan, »blesav«, bolan, pozdraviti, pravi dec, zberi se. Homoseksualci so zmešani, »blesavi« in bolni moški, ki jih bo vojska pozdravila in se bodo iz nje vrnili kot pravi moški. Torej, za pravega moškega se spodobi, da gre v vojsko, je vedno zbran in ne kaže čustev. Kakršnokoli odstopanje, kot je na primer želja po civilnem služenju vojaškega roka, implicira na zmanjšano moškost.

Šesto skupino besed sestavljajo besede, ki se navezujejo na spolnost, kot na primer nategniti, od zadaj, packi in olje pomeriti. Spolnost, kot smo že večkrat omenili v tej diplomski nalogi, naj bi v homoseksualnem odnosu igrala ključno vlogo. Beseda od zadaj implicira, da se homoseksualni spolni odnos vedno dogaja v zadnjično odprtino in nikakor drugače. Spolnost pri homoseksualcih je nekaj grdega, umazanega, packastega. Čustva in ljubezen so stranskega pomena.

Sedmo in hkrati zadnjo skupino besed pa sestavljajo zaimki, ki se nanašajo na homoseksualnost ali homoseksualno osebo. To so: to, taki, on, na njega. Kazalni zaimek to se pojavlja v Lukovem stavku »Pa sej to ni nč tacga«, s katerim želi upravičiti svojo homoseksualnost. Stavek bi se torej moral glasiti »Pa sej homoseksualnost ni nč tacga«. Vendar pa beseda homoseksualnost v seriji ni nikdar omenjena. S tem se vzpostavlja distanca med »nami« in »njimi«, hkrati pa se homoseksualnost predstavlja kot nekaj takega, kar je bolje, da se sploh ne omenja.

V tem poglavju smo obravnavali besede na mikro ravni, kar pomeni, da smo se osredotočili le na posamezne besede in njihovo kohezijo. Z njimi smo dokazali, da je reprezentacija homoseksualnega lika v seriji TV Dober dan stereotipna. V naslednjem poglavju bomo besede analizirali na makro ravni, kar pomeni, da se bomo ukvarjali s posameznimi stavki.

8.5.2 ANALIZA BESEDIŠČA NA MAKRO RAVNI

V tem poglavju se bomo osredotočili na posamezne stavke, ki se pojavljajo v epizodi Luka vojak, in z njimi predstavili pomen heteroseksističnega diskurza o homoseksualcih. Z analiziranjem stavkov bomo definirali najpomembnejše informacije v epizodi.

V epizodi Luka vojak lahko v različnih dialogih zasledimo vedno ponavljajoče se mnenje, da bo vojska Luka pozdravila in da se bo iz nje vrnil kot pravi moški. Tako zasledimo stavke, kot so »Ma sej je skrajn cajt, da bo ratu dec«, »Sej se mu že čist meša«, »Pa kaj ti je, sej bo ratu dec«, »Ta vojska bi ga sam pozdravla, bi pršu zdrav nazaj, ta prau dec«. Ti stavki odražajo prevladujoče mnenje v družbi, ki prikazuje homoseksualne ljudi kot bolne in zmešane. Vojska še vedno ostaja institucija pravih moških, oziroma ustanova, ki iz človeka naredi pravega moškega. Homoseksualci oziroma tisti, ki se odpovejo služenju vojaškega roka so reprezentirani kot manj moški.

Stavki »Pa sej Luka ni bolan«, »On je samo malo drugačen«, »Fejst je bio taj fant Luka«, »Malo čudn, al dobr po srcu«, označujejo homoseksualne osebe kot deviantne in marginalne. Avtorji serije TV Dober dan so s temi stavki ustvarili nasprotujoči si družbeni skupini, in sicer normalno, zdravo heteroseksualno in bolno, drugačno in čudno homoseksualno.

»A grejo taki tud v vojsko, kot je on?« Ta stavek reprezentira večinsko mnenje v družbi o homoseksualcih kot ljudeh, ki so nesposobni za vojsko. Ta nesposobnost se kaže v njihovi poudarjeni ženskosti (ženske pa naj bi bile nenasilne in proti orožju) in v njihovi promiskuiteti in spolni usmerjenosti, s katero naj bi ogrožali ostale vojake in jih napeljevali na njihov način življenja. V tem primeru gre spet za stereotipno reprezentiranje homoseksualcev kot nepravilnih moških. V tem stavku lahko opazimo uporabo zaimkov, s katero se vzpostavlja distanca med »nami« (heteroseksualci) in »njimi« (homoseksualci). Beseda homoseksualec je zopet zamolčana, je kot nekaj grdega in neizrekljivega.

»Če bi biu jest tvoj fotr, bi ti že pokazu te pikaste hlače, te rdeče hlače, te take majčke, te take frizurce, te une frizurce.« V tem stavku je stereotipno reprezentirana Lukova zunanja podoba. Homoseksualci so v medijih pogosto reprezentirani kot pretirano obremenjeni s svojo zunanostjo, pozornost naj bi posvečali tako oblačilom kot frizuri in telesni kondiciji. Takšno obnašanje naj bi bilo bolj značilno za ženske, saj so one ponavadi bolj obremenjene z videzom. V tem primeru nam avtorji serije TV Dober dan zopet sporočajo, da Luka ni pravi moški.

»Moj fotr bo čist ponoru.« »Reku je, da se me bo odpovedu.« »Moj pa teži.« »Oči, tvoj Luka.« »O, oči!« »A pol nimaš nč proti, če bi šel civilno?« »Hvala oči.« Ti stavki predstavljajo Lukov odnos z očetom. Luka, čeprav je odrasla in samostojna oseba z lastnimi dohodki, mora

za mnenje o služenju vojske še vedno vprašati očeta. Tu se prvič pokaže Lukova nesamostojnost, nesposobnost za odločanje o življenjskih odločitvah in otroško obnašanje. Luka se boji, da se mu bo oče odpovedal, če ne bo šel služiti pravega vojaškega roka. Tu je stereotipno prikazan neurejen odnos med očetom in sinom, ki se v epizodi Luka vojak stopnjuje od Lukovega strahu pred očetom do otroške želje po očetovem sprejetju, potrditvi in ljubezni.

Iz makro analize besedišča, ki se pojavlja v epizodi TV Dober dan, lahko ugotovimo, da so najpomembnejše informacije naslednje: Luka ni pravi moški, homoseksualnost je bolezen, ki se jo da zdraviti v institucijah, kot je vojska, homoseksualci so čudni in drugačni od heteroseksualcev, so nesposobni za vojsko, preveč se posvečajo zunanjemu videzu in imajo neurejen odnos z družino, še posebej z očetom, na katerega so patološko navezani.

V tem poglavju smo pokazali, da je Luka stereotipno prikazan praktično na vseh področjih svojega življenja, tako v odnosu z družino in sodelavci kot tudi pri izbiri poklica in na področju spolnosti. V nadaljevanju bomo aplicirali osem točk kritične diskurzivne analize na lik homoseksualca v seriji TV Dober dan, s čimer bomo poskušali osvetliti diskriminatorne prakse, ki se pojavljajo v tej seriji in umestiti homoseksualnost v širši družbeni kontekst.

9. APLIKACIJA OSMIH TOČK KRITIČNE DISKURZIVNE ANALIZE NA LIK HOMOSEKSUALCA V SERIJI TV DOBER DAN

V tem poglavju bomo aplicirali osem točk kritične diskurzivne analize na lik homoseksualca v seriji TV Dober dan in tako umestili homoseksualnost v širše družbeno okolje. Pri tem se bomo osredotočili na nosilce moči in ugleda v družbi, kot so na primer cerkev, politične stranke in medicinska stroka, ter prek njih predstavili dominantne diskurze v slovenski družbi, posledično pa spoznali temeljne težave, s katerimi se srečujejo homoseksualci.

a. Kritična diskurzivna analiza se ukvarja z družbenimi problemi

Položaj homoseksualcev kot manjšine v slovenski družbi je družbeni problem, saj kot državljani niso enakopravni v primerjavi s heteroseksualci. Ne morejo sklepati zakonskih zvez, pri čemer se na primer pojavi problem dedovanja in bolniškega dopusta. Ravno tako ne morejo posvojiti otrok, kar jih zopet postavlja v slabši položaj kot heteroseksualne pare. Pogosto se zgodi, da ob razkritju njihove spolne usmerjenosti pride do diskriminacije na

delovnem mestu. Homoseksualci so kot predstavniki manjšine stereotipno prikazani na televiziji in tudi v ostalih medijih ali pa se jim glede na njihov delež v celotni populaciji posveča premalo časa ali skoraj nič.

V seriji TV Dober dan se kot eden izmed družbenih problemov pokaže opravljanje vojske homoseksualcev. Še vedno velika večina ljudi misli, da homoseksualci niso primerni za služenje vojske, saj naj bi s svojo spolno usmerjenostjo ogrožali ostale »prave« moške. Civilno služenje vojske se je v slovenski družbi moderniziralo s pričetkom vstopanja Republike Slovenije v NATO in z uvajanjem profesionalizirane vojske. Do takrat je civilno služenje vojske veljalo za nekaj manjvrednega, za kar so se odločili nepravi moški, bojazljivci, pacifisti in homoseksualci, ne pa pravi borci in ljubitelji orožja.

Neenakopravnost homoseksualcev je vsekakor družbeni problem, njegovo izboljšanje pa omejujejo številni diskurzi, od rimskokatoliškega, političnega do medicinskega.

b. Odnosi moči so diskurzivni

To vprašanje je povezano predvsem z dostopom do medijev, nastopi v medijih, komunikativno kompetenco in ustvarjanjem dominantnih mnenj v družbi (Fairclough, Wodak v Van Dijk, 1998: 236).

Homoseksualci kot manjšina imajo do medijev (predvsem tistih, ki dosegajo množična občinstva) omejen dostop. Kadar pa nastopajo v množičnih medijih, so predstavljeni stereotipno. V ospredju je njihova spolna usmerjenost in težave, s katerimi se ukvarjajo, ne pa njihov poklic, delo, vrednote ... Niso predstavljeni kot posamezniki, ampak kot predstavniki stereotipizirane manjšinske skupine.

Homoseksualci imajo dostop do množičnih medijev takrat, ko so prikazani kot liki iz humoreske oziroma nekega spektakularnega sveta, ki sprošča in čudi občinstvo. Ljudje sprejemajo reprezentacije homoseksualcev do tiste meje, dokler jih lahko uvrstijo v svoje miselne predale. Tako ne povzročajo nelagodja, tok misli ob gledanju televizije ni prekinjen.

Tudi Luka, ki je prvi homoseksualni junak na slovenski televiziji, je sprejet pri ljudeh takrat, ko jih zabava in ko nemoteno prepoznavajo njegovo obnašanje, videz in govorjenje kot tipično za vse homoseksualce. Zabava jih s frazo »Pa sej to ni nč tacga«. Tu lahko opazimo uporabo kazalnega zaimka »to«, ki ustvarja distanco do obravnavane teme. Za serijo TV Dober dan je značilno, da se beseda homoseksualnost nikdar ne izgovori naglas, kar najverjetneje kaže na njeno nezaželenost in neprimernost.

Dominantna mnenja o homoseksualcih v slovenski družbi ustvarjajo elite, ki imajo največji dostop do množičnih medijev. To so politične stranke, rimskokatoliška cerkev, medicinska stroka, univerza, šola ...

Tako je leta 1996 Nada Skuk (2003g), ki je bila poslanka Slovenskih krščanski demokratov, izjavila: »Vemo, kaj je družina po sami definiciji: oče, mati in otrok. To je definicija družine. V primeru istospolne družine bi o tem težko govorili. To pomeni le skupno gospodinjstvo ali neko skupnost. Vemo, kaj je namen družine in namen vzpodbujanja družine. Namen je nadaljevanje rodu, nadaljevanje človeka in to je možno samo v primeru, da nastane dvospolna združitev - da se razmnožujemo, čisto primitivno rečeno.«

d. Diskurz konstituira družbo in kulturo

Diskurz konstituira družbo in kulturo, hkrati pa tudi družba in kultura konstituirata diskurz. Njihov odnos je dialektičen. To pomeni, da uporaba jezika prispeva svoj majhen delež k reprodukciji in/ali transformaciji družbe in kulture in tudi odnosov moči (Fairclough, Wodak v Van Dijk, 1998: 236).

Na primeru serije TV Dober dan in njenega junaka Luka lahko ugotovim, da stereotipno prikazovanje homoseksualca utrjuje prevladujoče mnenje slovenske družbe o homoseksualcih kot promiskuitetnih, feminiziranih, obremenjenih z videzom, obleko, frizuro, problematičnih v zvezi z družinskimi odnosi in patološko navezanih na očeta.

Take reprezentacije le še utrjujejo status quo v družbi in ne prispevajo k njeni transformaciji. Transformacija slovenske družbe se je morda zgodila na zelo majhni ravni. Tu mislim predvsem na to, da se je o homoseksualnosti sploh začelo govoriti, da je postala bolj vidna, da je stopila izven medijske reprezentacije skrivnostnosti, vendar so bile metode (stereotipiziranje, smešenje, zbujanje ugodja pri gledalcih) za to popolnoma zgrešene.

č. Diskurz je ideološki

Ideologije so posebni načini reprezentiranja in konstrukcije družbe, ki reproducirajo neenake odnose moči in odnose dominacije in izkoriščanja (Fairclough, Wodak v Van Dijk, 1998: 237).

Način reprezentacije Luka v nanizanki TV Dober dan ohranja družbeni status quo, kjer večina (heteroseksualci) dominira manjšino (homoseksualci) in ji preprečuje dostop do polnopravnega državljanstva. Stereotipno prikazovanje homoseksualnega junaka v komediji

TV Dober dan pogosto daje vtis, da so homoseksualci sami krivi za svoj položaj v družbi, saj se ne morejo razmnoževati in (na primeru Luka) ne želijo sodelovati v obrambi lastnega naroda (dveh tako pomembnih komponentah za obstoj nacionalne države). Heteroseksualna večina je lahko mnenja, da si homoseksualci ne zaslužijo enakopravnega položaja, saj ne morejo in ne želijo prispevati k ohranitvi nacionalne države.

To, da so homoseksualci sami krivi za svoj položaj v družbi, pričajo tudi izpovedi ljudi, ki so klicali na Galfon in povedali, da jim njihovi psihiatri večinoma odsvetujejo istospolne zveze in istospolno usmerjenost, ker naj bi jim to povzročalo še večje težave. Torej so tisti, ki si vzamejo pravico do drugačnosti in do besede, sami krivi za morebitne neprijetne posledice, ki bi se jim lahko enostavno izognili z molkom.

Voditelji nacionalne države so politične elite, ki imajo možnost sprejemanja zakonov in ustave, kar zagotavlja enakopraven položaj državljanov.

Govor o položaju istospolno usmerjene manjšine postane izraziteje političen pred volitvami, pa še takrat je videti, da so politiki prisiljeni požreti svojo zadrego in pojasnjevati svoja stališča do tovrstne drugačnosti. Sami od sebe tega gotovo ne omenjajo kot del svojih političnih programov (2003d).

Reprezentacija Luka kot promiskuitetnega vsiljuje povprečnemu gledalcu mnenje, da so vsi homoseksualci taki in si ne želijo sklenitve zakonske zveze, zato dominantna heteroseksualna večina tega ne zaznava kot problem in zato to vprašanje ne pride na dnevni red državnega zbora. Tudi reprezentacija Luka kot pretirano čustvenega, otročjega, patološko navezanega na svojega očeta in neavtoritativnega zbudí v očeh gledalca misel, da je Luka še otročji in nedorasel in kot tak nesposoben za vzgojo otrok. Vse te reprezentacije vplivajo na konstrukcijo družbe, ta pa reproducira neenake odnose moči in odnose prevlade in izkoriščanja.

e. Diskurz je zgodovinski

Diskurz ni nikdar ustvarjen zunaj konteksta. Vedno, kadar proučujemo nek tekst, besedilo, stavke ali pa izjave, je te potrebno postaviti v določeno situacijo. Pri tem je treba razumeti, da se diskurz vedno povezuje z diskurzi, ki so nastali pred njim, kot tudi z diskurzi, ki nastajajo vzporedno (Fairclough, Wodak v Van Dijk, 1998: 238).

Tako moramo vedeti, da je bila serija TV Dober dan na sporedu med letoma 1999 in 2001. Eno leto pred začetkom predvajanja je bila stopnja homofobije v Sloveniji izredno visoka, saj je kar 60,1 odstotka anketirancev slovenskega javnega mnenja odgovorilo, da ne bi želelo

imeti homoseksualcev za sosede (Velikonja, 1999). Tu je treba poudariti ideološko konstrukcijo tovrstnih raziskav, ki anketirancem tako rekoč že na dlani ponujajo odgovore o manj primernih posameznikih, s katerimi morda ne bi želeli imeti opravka.

V času predvajanja serije se je zgodila še vrsta drugih homofobičnih izpadov, kot na primer pretep Vita Roželja, ki igra Luka, raznorazni homofobični izbruhi ljudi ob zmagi Sester na popevki za Evrovizijo, stalno ponavljajoči homofobični izpadi dr. Ruglja, pri čemer se ne ve več, kdo komu dviguje popularnost.

Hkrati se je treba zavedati, da homoseksualnost v devetdesetih letih v medijih ni več tabu, ampak se o tem govori veliko več kot kdajkoli prej, vendar se homoseksualnost obravnava kot nekaj spektakularnega in na področju zabavne industrije (2003d).

Diskurz o homoseksualnosti v TV Dober dan se veže na diskurz o homoseksualnosti iz 19. in 20. stoletja, ko je bila homoseksualnost predstavljena kot duševna bolezen, ki jo je bilo treba zdraviti. To je še posebej vidno na primeru Jožeta, ki je mnenja, da bi vojska Luka lahko pozdravila.

Hkrati se diskurz o homoseksualnosti na Slovenskem povezuje z vzporedno nastajajočimi diskurzi v zahodnoevropskih državah, ki čedalje bolj priznavajo enakopravnost homoseksualcev, predvsem v smislu sklenitve zakonske zveze in posvojitve otrok. Primera sta na primer Danska in Nizozemska. Slovenija bo kot prihodnja članica Evropske unije morala urediti tudi to področje, zato je diskurz o homoseksualnosti v devetdesetih postal bolj viden.

f. Povezava med tekstom in družbo je posredovana

Kritična diskurzivna analiza se ukvarja s povezavami med družbenimi in kulturnimi strukturami in procesi na eni strani in tekstom na drugi strani. Vendar pa so te povezave kompleksne in so prej posredovane oziroma indirektne kot pa direktne. Van Dijk (1997) pravi, da gre za vprašanje, kako govoreči ali pišoči v diskurzu realizira svoje namene, prepričanja in ideologije ter kako poslušalec (bralec, gledalec) interpretira določen tekst glede na svoja lastna prepričanja, vedenja in ideologije.

V epizodi Luka vojak prevladujeta dva diskurza. Prvi je stereotipiziran homoseksualni diskurz, drugi je vojaški diskurz.

Stereotipi so nekakšna kognitivna ekonomija, ki se izmed množice lastnosti, ki jih ima nek posameznik, osredotočijo le na nekatere izmed njih, jih predstavijo kot središčne in nespremenljive (Nastran-Ule, 1996).

Tako gledalec zlahka prepozna homoseksualnega junaka kot čustvenega, patološko navezanega na očeta, feminiziranega in pretirano občutljivega, saj mu lik Luka ne vzbuja nikakršnih kognitivnih nejasnosti. Lik Luka lahko zlahka pospravimo v naš miselni predal za homoseksualce, saj sloni na stereotipih, ki jih Slovenci imamo o njih. Sporočilo je jasno. Homoseksualci niso pravi moški. Avtorji serije TV Dober dan nam posredujejo to sporočilo preko Lukovega videza, obnašanja in govorjenja. Njihov namen je, da Luka takoj prepoznamo kot homoseksualca in s tem posledično kot nepravlega moškega. Po drugi strani pa nam želijo njegovega očeta, ki je častnik v slovenski vojski, prikazati kot simbol prave moškosti. Gledalce skušajo o tem prepričati z uniformo, avtoritativnim govorjenjem, strogostjo in nečustvenostjo. Ljudje si te like tako tudi razlagajo, saj se ob njih očitno zabavajo, kar kažejo visoke stopnje gledanosti.

Skratka, avtorji serije svoje namene, prepričanja in ideologije realizirajo prek stereotipnega obnašanja, vedenja, oblačenja in govorjenja svojih likov, gledalcem pa ti liki vzbujajo ugodje in jih zabavajo ravno zaradi svoje stereotipiziranosti, saj jim tako ob gledanju televizije ni treba misliti in se lahko samo zabavajo.

g. Diskurzivna analiza je interpretativna in pojasnjevalna

Diskurz lahko interpretiramo na mnogo načinov, odvisno od občinstva in količine razpoložljivih informacij. Interpretacija istega teksta se lahko razlikuje zaradi različnih čustvenih, formalnih in kognitivnih shem, ki jih imajo gledalci. Na razumevanje teksta vplivajo razred, spol, starost, prepričanja, verovanja, izobrazba (Fairclough, Wodak v Van Dijk, 1998: 238).

Tako lahko površno sklepamo, da je homoseksualni diskurz v seriji TV Dober dan smešen vsem, razen homoseksualcem. Etnični diskurz je smešen vsem, razen pripadnikom narodov bivše Jugoslavije in podobno.

Otrokom, ki so najbolj množični gledalci serije TV Dober dan, se zdijo liki smešni, saj imajo otroci zaradi svoje mladosti le redkokdaj izkušnje z ljudmi, ki so drugačni od njih. Tako televizija otroke uči, da so pripadniki drugih narodov bivše Jugoslavije neizobraženi, neurejeni in revni, homoseksualci so nepravi moški, feminizirani, promiskuitetni, svetlolase ženske so neumne in povzpetniške ...

h. Diskurz je oblika družbene akcije

Diskurz je tekst, ki ima v realnem svetu določene učinke in posledice. To je vidno predvsem v diskriminaciji določenih družbenih skupin. Glavna naloga kritične diskurzivne analize kot protidiskriminatorne politične znanstvene prakse je odkrivanje relacij moči in diskriminatornih praks (Fairclough, Wodak, 1998).

Ugotovljeno je bilo, da je diskurz o homoseksualnosti v seriji TV Dober dan stereotipen in diskriminatoren.

V najboljšem možnem primeru lahko upamo, da bi imela kritična diskurzivna analiza serije TV dober dan takšen vpliv, da je ne bi ponovno predvajali na televiziji. Ker pa je to malo verjetno, upam, da bodo vsaj reprezentacije homoseksualcev v ostalih medijih drugačne. Reprezentirani naj bodo kot individuumi in kot nosilci družbenih vlog in poklicev, ne pa kot predstavniki neke homogene skupine in spolne usmeritve.

Analiza serije TV Dober dan bi lahko vplivala tudi na starše in učitelje, ki bi se z otroki pogovorili o videnem na televiziji in jim predstavili alternativno možnost.

10. PRIMERJAVA REPREZENTACIJ HOMOSEKSUALNOSTI MED SLOVENIJO IN VELIKO BRITANIJO

Slovenci smo s prihodom serije TV Dober dan dobili leta 1999 prvi homoseksualni lik na televiziji. Luka je bil prikazan izredno stereotipno; bil je feminiziran, izrazito čustven, umetniški, ukvarjal se je z baletom, pretirano je skrbel za svoj zunanji videz, kar se odraža v vedno urejeni pričeski in brkih, nakitu, oprijetih majicah, barvastih hlačah in lakastih čevljih.

Slovenci smo v pojavljanju homoseksualnih likov na televiziji vsaj v desetletnem zaostanku za zahodno Evropo, kjer so se tovrstni liki začeli pojavljati že v poznih osemdesetih letih. Tako se je lik homoseksualnega fanta pojavil v Veliki Britaniji že leta 1987 v legendarni *BBC-jevi* telenoveli *Eastenders*. Za razliko od slovenskega Luka, lik v Veliki Britaniji ni bil stereotipiziran in je ravno zato zbujal nelagodje pri ljudeh, saj se niso mogli sprijazniti, da so homoseksualci ljudje tako kot oni, pripadniki srednjega razreda, nepromiskuitetni, brez nemoralnega divjega obnašanja. Kritizirali so, da je lik nerealističen, saj ga ljudje niso mogli pospraviti v svoje kognitivne predale (Sanderson, 1995).

S homoseksualnim likom so se v Veliki Britaniji ukvarjali predvsem tabloidni časopisi, kot je na primer *The Sun*, ki so za razliko od televizije močno stereotipizirali homoseksualce. Tako

je *The Sun* ob poljubu homoseksualnega para v *Eastendersih* zapisal, da je bila celotna Velika Britanija travmatizirana in da prikazovanje takšnih vsebin kvarno vpliva na otroke (Sanderson, 1995: 30).

Ob isti priložnosti je *The Glasgow Daily Record* (v Sanderson, 1995: 29) zapisal, da skuša *BBC* predstaviti homoseksualnost kot nekaj naravnega in normalnega, kar seveda ni. Poudaril je tudi, da takšne vsebine niso primerne za prime-time, saj takrat gleda televizijo na milijone družin z otroki.

Medtem ko so tabloidi v Veliki Britaniji močno napadali *BBC* in njihov lik v *Eastendersih*, pa se slovenski tabloidi z likom Luka niso posebej ukvarjali. Posvečali so se bolj drugim likom, predvsem Fati in Merkatoriju, medtem ko je lik Luka ostal ignoriran. O njem se ni govorilo niti v pozitivnem niti v negativnem smislu. So se pa zato slovenski tabloidi veliko bolj ukvarjali s Sestrami in Mariom Galuničem, resni časopisi pa tudi z afero, ki se je zgodila pred Café Galerijo.

Serijski TV *Dober dan* je imela za razliko od serije *Eastenders*, kjer se je popularni tisk ukvarjal predvsem s homoseksualnim likom, težave predvsem z etničnimi liki, kot je na primer Fata. Tomaž Grubar, producent serije, je v intervjuju za *Vikend Magazin* (02. 03. 2002: 4) povedal, da so imeli velik konflikt z muslimansko versko skupnostjo, ki je protestirala, da Fata, ki je po imenu sodeč muslimanka, dostikrat ni to po dejanjih. Če že počne stvari, kot jih počno muslimani, naj jih počne tako, kot je treba. Tomaž Grubar je na to odgovoril, da je serijski TV *Dober dan* zrcalo slovenskega dogajanja in da niso posneli ničesar, kar se v resnici ne dogaja v Sloveniji. Ta izjava je za televizijca seveda presenetljiva, saj v vsakem priročniku o televiziji piše, da televizija ni zrcalo ali odsev dogajanja v družbi, ampak njena konstrukcija. Tudi poročanje o aktualnih dogodkih, ki je najbolj podvrženo ideologiji televizijske objektivnosti, ni posredovanje obstoječe realnosti, ampak njena rekreacija, družbeni proces njene reprezentacije (Luthar, 1992). To še toliko bolj lahko apliciramo na situacijsko komedijo.

Morda slovenski tabloidi niso obravnavali lika Luka zato, ker se jim ta ni zdel sporen, saj se je skladal z njihovim stereotipnim mnenjem o homoseksualcih, ali pa zato, ker so ustvarjalci serije ustvarili neko distanco do te teme, saj se beseda homoseksualnost v seriji nikdar ne izgovori, Luka nima fanta, s katerim bi se lahko poljubljal, distanca se ustvarja z zaimki in pridevniki, kot so čuden, bolan in drugačen.

Ena izmed možnosti, zakaj se slovenski tabloidi niso ukvarjali z Lukom, je tudi ta, da so leta 2002 na popevki Evrovizije zmagale Sestre in so tabloidi posvečali več pozornosti njim. Njihova zmaga je bila pospremljena s homofobičnimi izrazi, kot so »pobite pedre«, »sramota za Slovenijo«, »Sestre je potrebno navezat kravam čez rit, pa bika čez spustit« (2003e).

Stereotipna reprezentacija homoseksualca v petdesetih letih prejšnjega stoletja v časopisih v Veliki Britaniji je vključevala karakteristike, kot so: spuščene oči, nezaupljivi pogledi, ljubezen do gledališča in pogosto polaganje roke na ramena drugim moških (Sanderson, 1995).

Tabloidna reprezentacija homoseksualnosti v Veliki Britaniji je žal še vedno stereotipna, vendar pa je zato televizija naredila velik korak naprej. Prvi britanski program, ki se je ukvarjal z vprašanjem homoseksualnosti, je bil *In the news* iz leta 1954. Nato je leta 1957 nastal program *Homosexuality and the law*, a prologue, ki je svoj čas izključno posvetil tej temi. Leta 1964 je bil posnet dokumentarec o življenjskem stilu gejev, ker pa je bila homoseksualnost takrat še vedno popolnoma ilegalna, so bili homoseksualci predstavljeni kot silhuete.

To je reprezentacija, s katero se v Sloveniji srečujemo še danes. Primer za to je prispevek v oddaji *Extra*, ki je bil skoraj v celoti sestavljen iz nočnih posnetkov, s temo ali kockami zakritimi obrazi. Takšno vrsto vrsto medijske reprezentacije Kuhar imenuje reprezentacija skrivnosti. Pravi, da svetloba vzbuja pozitivne konotacije, tema pa je po logiki nasprotja negativno konotirana, gre za podobe neznanega, temnega, zla. Tovrstna negativna konotacija je prenesena tudi na objekte, ki se v temi pojavljajo (2003f).

Seveda pa tudi britanska televizija ni bila vedno korektna v reprezentaciji homoseksualnosti, čeprav veliko bolj kot britanski tabloidi. Tudi na televiziji se pojavlja stereotipiziranost, predvsem pa izključenost iz programa. Homoseksualnosti se pogosto sploh ni omenjalo. Približno tako je še vedno v Sloveniji, saj pride pogovor o homoseksualnosti na vrsto le v predvolilnih debatah, pa še takrat naši politiki odgovarjajo, da za takšne razprave še ni pravi čas (2003d).

Raziskava, ki jo je leta 1985 izvedel *The Lesbian and Gay Broadcasting Project*, je ugotovila, da je odstotek homoseksualnih likov na televiziji glede na odstotek v celotni populaciji izredno nizek. Ugotovili so tudi, da je le pet od petinštiridesetih reprezentacij pozitivnih. Homoseksualna skupnost v Veliki Britaniji se je počutila zanemarjeno, marginalizirano in napačno reprezentirano na televiziji. Kljub nasprotovanju javnosti pa so televizijski

producentje sprejeli pomembnost pritožb gejevske skupnosti in uvrstili homoseksualne like v večino televizijskih serij, predvajali so filme s homoseksualno vsebino in homoseksualne junake je bilo mogoče videti v prime-timu (Sanderson, 1995).

Kljub izboljšavam na področju televizijske reprezentacije homoseksualnosti pa britanska gejevska skupnost še vedno ni zadovoljna. Televizijskim postajam očitajo, da ne obravnavajo pravic gejev in lezbijk kot človekovih pravic, ne objavljajo novic o nasilju nad homoseksualci, homoseksualnost je reprezentirana na področju zabave in razvedrila. Tako prevladujejo reportaže z Gay pride festivalov, kjer prikazujejo transvestite in transseksualce (Sanderson, 1995). Podobno ugotavlja tudi Kuhar, ki pravi, da se v Sloveniji v devetdesetih resda več govori o homoseksualnosti, vendar se tabu homoseksualnosti ni zmanjšal niti ni izginil. V medijskih obravnavah se pogosto premešča na področje osebnega, spektaktakularnega in zabavnega (2003d).

V to kategorijo prav gotovo sodi lik Luka, ki naj bi s svojim obnašanjem, govorjenjem in zunanjim videzom ljudi zabaval in jih spravljal v smeh. Stereotipiziranih podob pa se na slovenski televiziji ne bomo otresli prav kmalu, saj v televizijski seriji Pod eno streho, ki nastaja v enaki producentsko-scenarijski ekipi, kot je TV Dober dan, že uvajajo nove homoseksualne like. Tokrat so to frizerji, ravno tako feminizirani in čustveni kot Luka.

Vprašanje homoseksualnosti ni nikoli obravnavano v seriji TV Dober dan. Nikdar se ne govori o pravicah gejev in njihovi neenakopravnosti. Tema je vse prevečkrat obravnavana na lahkoten, stereotipen način. Ko skušajo pokazati, da ima Luka prijatelje, to naredijo z Emperatrizzom, ki je transvestit in je pri gledalcih sprejet do tiste meje, do katere zbuja nekaj šokantnega in zabavnega.

V poglavju o diskurzu sem zapisala, da ima diskurz dialektično vlogo. Na eni strani ohranja družbeni status quo, na drugi strani pa ga transformira (Van Dijk, 1997). Mediji pri vprašanju homoseksualnosti nastopajo v dvojni vlogi. Lahko pomagajo premagovati nevidnost, pogosto pa so kanal za širjenje nestrpnosti. Stereotipna reprezentacija Luka v seriji TV Dober dan je močno prispevala k ohranjanju statusa quo v slovenski družbi, čeprav je Luka prvi homoseksualni junak v slovenski televizijski produkciji. Serija je morda pripomogla le k temu, da so homoseksualci postali bolj opaženi na televiziji, a žal v strogi, bolj stereotipni luči, ki utrjuje prevladujoče nestrpno in diskriminatorno mnenje v družbi.

Uporaba jezika je vzrok za neenakost spolov v družbi. To ugotovitev lahko razširimo na vse neenakosti v družbi, tudi na neenakost med homoseksualci in heteroseksualci, saj je diskurz

vedno del družbenega konteksta. Besede, ki so uporabljene v seriji TV Dober dan za označevanje homoseksualnosti, kot so čuden, drugačen in bolan, prispevajo k ohranjanju statusa quo v slovenski družbi. Na podoben način se reproducirajo ženske in moške vloge v družbi. To se začne že v osnovni šoli, kjer učiteljice dekleta spodbujajo k branju romantičnih romanov, fante pa k raziskovalnim in misterioznim knjigam (West, Lazar, Kramarae v Van Dijk, 1998: 267).

Spol je skonstruiran prek stavkov, skladnje in žanrov. Ravno tako je homoseksualnost skonstruirana preko stereotipnih stavkov o promiskuiteti, drugačnosti, čudnosti in čustvenosti (West, Lazar, Kramarae v Van Dijk, 1998: 267).

Tudi žanr, v katerem nastopa Luka, je lahkotne narave, saj situacijska komedija pri gledalcih vzbuja ugodje in smeh in ne zahteva poglobljenega in analitičnega pristopa k obravnavi njene vsebine. Gledalcem fraze in stavki o homoseksualcih zbuja ugodje, saj so jim poznani in jih z lahkoto pospravijo v svoje mentalne sheme. Uporaba določenih pridevnikov (čuden, drugačen, depiliran, bolan) in glagolov (cmizdriti, nategniti) ter zaimkov lahko ustvarijo neenakost med homoseksualci in heteroseksualci, ki pa se bo gledalcem zdela naravna in nesporna. S pomočjo kritične diskurzivne analize sem ugotovila, da so homoseksualci reprezentirani in kategorizirani drugače in neenakopravno kot heteroseksualci.

Ženske so na televiziji večinoma reprezentirane kot nosilke dveh družbenih vlog, tj. matere in žene (West, Lazar, Kramarae v Van Dijk, 1998: 268). Homoseksualci so večinoma reprezentirani kot promiskuitetni, poženščeni ljudje, ne pa kot nosilci poklicnih vlog, izobraženci, ustvarjalci ...

Obstajali naj bi obrazci, katere so odkrili proučevalci diskurza, ki kažejo, kaj je primerno žensko in moško obnašanje, ki prevladuje v množičnih medijih (West, Lazar, Kramarae v Van Dijk, 1998: 268). To se kaže tudi v epizodi Luka vojak. Primerno moško obnašanje pomeni odhod v vojsko, nečustvenost, pogostokrat vulgarnost v izražanju in ljubezen do orožja in nasilja. Luka, ki je stereotipno prikazan kot nasprotje vsega zgoraj naštetega, seveda potemtakem ni pravi moški.

Slovenska gejevska skupnost bi se morala naučiti trikov medijske reprezentacije. Imeti bi morala gejevske lobiste, ki bi zagotavljali pravočasno in pravilno obveščenost medijev in novinarjev, ki bi predstavljali zgodbe z vidika homoseksualcev.

Televizijska reprezentacija homoseksualnosti bo postala korektnjša, če bo pritisk gejevske skupnosti na televizijske producente dovolj močan in uspešen, če se bodo televizijske postaje

želele predstavljati kot politično korektne in bodo vsem dale enake možnosti reprezentiranja na televiziji in če bo gejevska skupnost postala v očeh heteroseksualcev dovolj politično in družbeno pomembna, da je ne bodo mogli več obravnavati kot stransko področje.

Pomembno je, da na homoseksualce ne gledamo kot na homogeno skupino, ki se vedno in povsod obnaša enako. Njihovega obnašanja ne moremo razložiti globalno in v vedno istih pogojih.

11. ZAKLJUČEK

V pričujoči diplomski nalogi smo se ukvarjali z vprašanjem, kako priljubljena in rekordno gledana serija TV Dober dan reprezentira lik homoseksualca. Pri tem smo si postavili hipotezo, da televizija reprezentira manjšine, med katere sodijo tudi homoseksualci, na stereotipen način. V praktičnem delu naše diplomske naloge smo s pomočjo kritične diskurzivne analize, ki je metodologija v družboslovju in katere predmet raziskovanja je medijski tekst, analizirali epizodo Luka vojak iz serije TV Dober dan, v kateri nastopa homoseksualni lik.

Na podlagi analize besedišča na mikro in makro ravni smo prišli do naslednje ugotovitve: televizija reprezentira homoseksualce na stereotipen način. Stereotipno je reprezentirana njihova zunanja podoba, odnos z družino (predvsem z očetom), spolnost, poklic in vzroki homoseksualnosti.

Z analizo besed, kot sta Lukči in Jožko, ki sodita med pomanjševalnice in ki ju uporablja homoseksualni lik v seriji TV Dober dan, smo ugotovili, da implicirajo feminiziranost, kar je eden izmed tipičnih stereotipnih prepričanj heteroseksualne večine o homoseksualcih.

Analiza pridevnikov čuden, bolan in drugačen, s katerimi so Lukovi sodelavci opisovali njegovo spolno usmerjenost, je pokazala, da se med homoseksualci in heteroseksualci vzpostavlja delitev na »mi« in »oni«. Homoseksualnost je še vedno nekaj tabuiziranega, nezaželenega in bolnega. V seriji TV Dober dan je še vedno prisotno mnenje, da je homoseksualnost duševna bolezen, ki jo je treba zdraviti, kar je zopet eden od prevladujočih stereotipov o homoseksualcih.

Besede nategniti, od zadaj, obraba, packi in olje pomeriti se navezujejo na področje Lukovega spolnega življenja. Spolnost med homoseksualci je še vedno reprezentirana kot nekaj umazanega, homoseksualci pa kot ljudje, ki so skrajno promiskuitetni in ki vedno mislijo le na seks, na kar implicira beseda obraba, ki se nanaša na spolni ud.

Stereotipno je prikazana tudi Lukova zunanja podoba, saj je oblečen v rdeče hlače, rdeče lakaste čevlje, oprijeto majčko, njegova frizura in brada sta skrbno urejeni.

Epizoda Luka vojak se začne z Lukovo vadbo baletnih gibov. Balet je ena izmed dejavnosti, za katero velja stereotipno prepričanje, da so njeni akterji večinoma homoseksualci. Tako gledalcem že v uvodnem kadru avtorji serije postrežejo s stereotipno reprezentacijo Lukove prostočasne dejavnosti.

Odnos z očetom je prikazan kot patološka navezava sina na očeta. Luka se očeta boji, hkrati pa si obupno želi njegove naklonjenosti, ljubezni in potrditve. Lukov oče je častnik v

slovenski vojski. S strogostjo, uniformo in nečustvenostjo so nam avtorji serije TV Dober dan želeli predstaviti tipično razliko med pravim moškim in homoseksualcem. Pravi moški je torej nečustven, zbran in strog. Kakršnokoli odstopanje od tega zmanjšuje moškost. V epizodi smo kar naprej opominjali, da homoseksualci niso pravi moški, kar je še eden od stereotipov o homoseksualcih.

Na podlagi dobljenih rezultatov lahko potrdimo našo hipotezo in ugotovimo, da je bil Luka, ki v seriji TV Dober dan igra homoseksualca, reprezentiran stereotipno.

Opozoriti moramo, da se je naša diplomska naloga ukvarjala predvsem z reprezentacijo moške homoseksualnosti in ne lezbištva. Vzroka za to sta dva. Prvi je ta, da je bil Luka predstavnik moškega homoseksualca, drugi pa ta, da je ženska homoseksualnost precej manj prisotna v množičnih medijih oziroma je iz njih skoraj popolnoma izključena. Druga omejitev naše diplomske naloge je bila ta, da smo analizirali lik homoseksualca v situacijski komediji, ki spada v lahkotne žanre. V prihodnje bi veljalo analizirati reprezentacije homoseksualnosti tudi v informativnih žanrih, v katerih je stereotipna reprezentacija veliko bolj prikrita in težje razpoznavna.

12. LITERATURA

1. Sanderson, Terry (1995). *Mediawatch: The treatment of male and female homosexuality in the british media*. London in New York: Cassell.
2. Casty, Alan (1968). *Mass media and mass man*. New York, San Francisco, Atlanta, Dallas, Montreal, Toronto: Holt, Rinehart, Winston: INC.
3. Selby, Keith in Cowdery, Ron (1995). *How to study television*. London: Macmillan Press LTD.
4. Fairclough, Norman (1995). *Media discourse*. London: Hodder Headline PLC.
5. Bourdieu, Pierre (2001). *Na televiziji*. Ljubljana: Krtina.
6. Erjavec, Karmen in Volčič, Zala (1999). *Odraščanje z mediji*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine.
7. Luthar, Breda (1992). *Čas televizije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
8. Nastran-Ule, Mirjana (1997). *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
9. Silverstone, Roger (1994). *Television and everyday life*. London in New York: Routledge.
10. Lippmann, Walter (1956). *Public opinion*. New York: The macmillan company.
11. Branston, Gill in Stafford, Roy (1996). *The media student's book*. London in New York: Routledge.
12. Van Dijk, Teun A. (1997). *Discourse as social interaction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
13. Kuhar, Roman (2002). *Diskurzi o homoseksualnosti: magistrsko delo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
14. Pirnar, Marta (2002). *Televizijska reprezentacija homoseksualnosti in utrjevanje stereotipov: seminarska naloga*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
15. Ponikvar, Jana (2000). *Istospolne družine: diplomsko delo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
16. Jan, Branka (2002). *Rimskokatoliška cerkev v sodobnem slovenskem časopisju: primer dela: diplomsko delo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
17. Fairclough, Norman (2000). *New labor, new language?* London: Routledge.
18. Van Dijk, Teun A. (1988). *News as discourse*. Hillsdale, New York: Lawrence Erlbaum.
19. Cottle, Simon, ur. (2000). *Ethnic minorities and the media*. Buckingham: Open university press.

20. Hall, Stuart, ur. (1997). Representation: Coltural representation and signifying practices. London, Thiosand oaks, New Delhi: SAGE Publications.
21. Van Dijk, Teun, ur. (1998). Discourse as social interaction. London:Sage.
22. Smitherman-Donaldson, Genero in Van Dijk, Teun, ur. (1998). Discourse and discrimination. Detroit: Wayne state university press.
23. Velikonja, Nataša (1997). Pragmatični zakon. V: Teorija in praksa, 34 (1997), št.5, str. 654-675.
24. Velikonja, Nataša (1999). Narod, nacionalna država in homoseksualnost. V: Časopis za kritiko znanosti, 27 (1999), št. 195-196, str. 137-151.
25. Zornik, Andrej in Mirović, Katarina (1996). Homoseksualnost skozi stereotipe. V: Socialno delo, 35 (1996), št. 2, str. 137-143.
26. Erjavec, Karmen (2001). Media representation of the discrimination against the Roma in Eastern Europe: the case of Slovenia. V: Discourse & Society, 12 (2001), št. 6, str. 699-727.
27. Erjavec, Karmen (2003). Risk discourse: The ideological labor of the press after september 11. V tisku.
28. Greif, Tatjana (1995). Varljiva znanost-o antični homoseksualnosti. V: Časopis za kritiko znanosti, domošljijo in novo antropologijo, 23 (1995), št. 177, str. 75-88.
29. Paglia,Camille (1995). Homoseksualnost ob fin de siecle. V: Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, 23 (1995), št. 177, str. 103-110.
30. Plummer, Ken (1995). Izrekanje imena. V: Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, 23 (1995), št. 177, str. 15-44.
31. Velikonja, Nataša (1995). Homoseksualnost in politika. V: Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, 23 (1995), št. 177, str. 75-87.
32. Greif, Tatjana (1996) Spopad s stereotipi. Razgledi, 11. 12.: 30.
33. Smeh je zaukazan. Nedeljski dnevnik, 03. 03. 2002: 43.
34. Košir, Mateja (1999) Dober dan, veselje. Vikend magazin, 06. 11.: 20.
35. Bolarič, Nataša (2002) Tortni metež za slovo. Vikend magazin, 02. 03.: 4-5.
36. Taflinger, Richard (1996) Sitcom: what it is, how it works, <http://www.wsu.edu:8080/~taflinge/tvbiz.html> (20. 03. 2003c).
37. Kuhar, Roman (2002) Kot da prvič slišijo za pravice homoseksualcev, <http://mediawatch.ljudmila.org/bilten/seznam/09/volitve/print.html> (03. 04. 2003d).
38. Kuhar, Roman (2002) Homoseksualnost brez obraza, <http://mediawatch.ljudmila.org/bilten/seznam/15/analiza/print.html> (04. 04. 2003f).

39. Greif, Tatjana in Velikonja, Nataša (1996) Uradna stališča političnih strank v Sloveniji do vprašanja istospolne usmerjenosti, <http://www.kud-fp.si/siqrd/poroke/intervju-skd.html> (04. 04. 2003g).
40. Kuhar, Roman (2002) Komunikacijske pravice marginaliziranih družbenih skupin, <http://www.media-forum.si/slo/izobrazevanje/komunikacijske-pravice/program-2003/> (04. 04. 2003a).
41. <http://www.najdi.si/search.jsp?q=roman+kuhar&ct=Trident&st=simple&area=si> (04. 04. 2003e).
42. Dellinger, Brett (1995) Critical discourse analysis, <http://users.utu.fi/bredelli/cda.html> (27. 03. 2003b).